

Kretingos valsčiaus žydų bendruomenės žūtis 1941 m. vasarą ir rudenį

Tyrimo tema – holokaustas Lietuvoje 1941–1944 m. Straipsnio tyrimo objektas – holokaustas Lietuvoje. Tikslas – remiantis istorijos šaltiniais, istoriografija atkurti Kretingos valsčiaus žydų bendruomenės narių žūtį 1941 m. vasarą ir rudenį eigą, atskleisti jos raidos ypatumus, nustatyti žudynių vykdytojus.

IVADAS

Vokiečių okupacijos laikotarpis (1941–1944 m.) – dramatiškas Lietuvos praeities puslapis. Per trejus nacių režimo valdymo metus buvo sunaikinta apie 195–196 tūkst., t. y. apie 95 proc., Lietuvoje gyvenusių žydų. Su žydų genocidu susiję įvykiai iki šiol tebėra sudedamoji Lietuvos visuomeninių santykių dalis. Lietuvos žydų asociacijos Izraelyje interneto svetainėje 2009 m. gegužės mėn. buvo paskelbti sąrašai lietuvių, kurie įvardijami kaip asmenys, nacių valdymo laikotarpiu prisidėję prie žydų genocido. Sąrašais susidomėjo ne tik valdžios, teisėsaugos įstaigų pareigūnai, bet ir paprasti gyventojai. Kilo diskusijos, visuomenei tapo aktualu, kiek Lietuvos gyventojų nacių valdymo metais prisidėjo prie žydų ir kitų asmenų grupių persekiojimo bei naikinimo. Iki šiol nebuvo atliekami specialūs istoriniai tyrimai siekiant nustatyti genocido dalyvių skaičių. Istorikas Liudas Truska mano, kad prie žudynių vyk-

dymo tiesiogiai ir netiesiogiai prisidėjo apie 10 tūkst. lietuvių¹. Žydų istorikų nuomone, prie žydų žudynių prisidėjo apie 23 tūkst. lietuvių². Tačiau šiuos statistinius duomenis galima vertinti ne kaip specialaus tyrimo rezultatus, o daugiau kaip spėjimus remiantis ilgalaike mokslinio darbo patirtimi.

Šiuo darbu iš dalies siekiama užpildyti minėtą istorinių tyrimų spragą. Kaip nustatyti genocido vykdytojų skaičių? Pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad istoriniame tyrime kokybiniai ir kiekybiniai aspektai yra glaudžiai susiję, t. y. šios dvi kategorijos kiekviena atskirai neegzistuoja. Per kiekybę (skaičius, procentus) dažnai yra apibūdinami kokybę, t. y. praeities reiškinius, nusakantys požymiai. Pavyzdžiui, terminas *genocido vykdytojas* kaip tik ir nusako tam tikrą nacių valdymo laikotarpio ypatybę. Vadinasi, tyrimas, kuriuo siekiama nustatyti genocido vykdytojų skaičių, turi neišvengiamai atsakyti į du pamatinius klausimus greta kitų: kas vykdė genocidą? kiek iš viso buvo tokių vykdytojų? Patogiausia atsakyti į šiuos klausimus laikantis teritorinio principo, t. y. tiriant holokaustą tam tikroje vietovėje. Šis principas labiausiai tinka dėl to, kad galima ne tik atsakyti į minėtus du pamatinius ir kitus klausimus, bet kartu ir prisidėti prie holokausto Lietuvos provincijoje tyrimo. Autorius pasirinko Kretingos apskrities (ją sudarė 12 valsčių) žydų bendruomenės žūtį 1941 m. vasarą ir rudenį tyrimą. Dėl reikalavimų

mokslinių straipsnių apimčiai šis darbas skiriamas tik apskrities centre – Kretingos mieste (Kretinga taip pat buvo ir valsčiaus centras) – gyvenusios žydų bendruomenės narių žūties tyrimui. Kitose apskrities vietovėse gyvenusių žydų genocido tyrimai bus pateikti vėlesniuose straipsniuose.

Žinių apie holokaustą Kretingos valsčiuje ir apskrityje yra Lietuvos ir užsienio istorikų Arūno Bubnio³, Alfonso Eidinto⁴, Rūtos Puišytės⁵, Juliaus Kanarsko⁶, Christopho Dieckmanno⁷, Joachimo Tauberio⁸ darbuose. Vertingiausi temos tyrimui A. Bubnio darbai. Mokslinės vertės iki šiol nėra praradę ir sovietinės Lietuvos laikotarpiu išleisti dokumentų rinkiniai, kuriuose paskelbti Kretingos apskrities žydus ir kitus asmenis persekiojusių bei prie jų naikinimo prisidėjusių asmenų, liudytojų parodymai⁹. Tiriant temą panaudoti Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA) ir Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA) saugomi dokumentai. Pirmajame archyve (f. K-1, ap. 58) saugomos baudžiamosios bylos asmenų, kurie nacių valdymo laikotarpiu dirbo lietuvių policijos įstaigose, tarnavo pagalbinėje policijoje ir prisidėjo prie Kretingos žydų bendruomenės narių persekiojimo bei jų sunaikinimo. Vertinga archyve (f. K-1, ap. 46) saugoma byla Nr. 1266, joje išlikę žydų ir kitų asmenų persekiojimo bei žudynių Kretingoje, Palangoje, Darbėnuose, Dimitravo koncentracijos stovykloje liudytojų apklausų protokolai. LCVA saugomuose nepriklausomos Lietuvos (1918–1940 m.) Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos įstaigos (f. 378) dokumentuose rasta duomenų apie antisemitizmo apraiškas tarp Kretingos apskrities gyventojų holokausto išvakarėse. Straipsnyje taip pat panaudoti nacių valdymo laikotarpiu šalyje veikusių vokiečių ir lietuvių savivaldos įstaigų tarnybiniai dokumentai – Lietuvos generalinės srities vokiečių saugumo policijos ir sau-

gumo tarnybos vado Kaune 1941–1944 m. (R-972), Kretingos apskrities policijos vado (R-1665) fondai. Juose yra tiek tarnybinio, tiek kitokio pobūdžio žinių apie Kretingos apskrities lietuvių policijoje dirbusius asmenis. Duomenų apie tai, ar jie buvo susiję su žydų ir kitų asmenų persekiojimu, šiuose dokumentuose nėra. Panaudota ir šio archyvo (f. MK-1) byla Nr. 18, kurioje sudėti po karo Kretingos apskrityje veikusių ir nacių nusikaltimus tyrusių komisijų narių parengti aktai bei kiti dokumentai.

Šis tyrimas nuo kitų tyrimų skiriasi tuo, kad siekiama išsamiau, detaliau išnagrinėti Kretingos žydų bendruomenės žūtį 1941 m. vasarą ir rudenį. Ieškoma būdų, kaip nustatyti genocido vykdytojų skaičių. Svarbiausi uždaviniai, siekiant tyrimo tikslo, yra šie: 1) pateikti žinių apie Kretingos valsčiaus žydų bendruomenės gyvenimą iki holokausto; 2) nustatyti genocido vykdytojus, kuriems tenka atsakomybė už Kretingos žydų bendruomenės narių žūtį 1941 m. vasarą ir rudenį; 3) atskleisti genocido vykdytojų funkcijas žudynių metu; 4) nustatyti genocido vykdytojų skaičių; 5) ištirti žydų izoliavimo aplinkybes; 6) aptarti su žydų žudynių eiga susijusius dalykus; nustatyti žudynių vietas, aukų skaičius.

KRETINGOS ŽYDAI IKI HOLOKAUSTO

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) žydai apsigyveno dar XIV a., tačiau Žemaitijos regiono miestuose ir mažesniuose miesteliuose iki XVII a. vidurio gyveno tik pavieniai šios tautybės asmenys. Žemaitijos regione žydų gyventojų pradėjo daugėti XVII a. antroje pusėje ir jų skaičius didėjo iki XVIII a. pabaigos. Tam įtakos turėjo tai, kad dėl Šiaurės karo ir maro epidemijos regione labai sumažėjo vietos gyventojų.

Taip pat įtakos turėjo kunigaikščio Mykolo Kaributo Višnioveckio 1669 m. lapkričio 21 d. privilegija Žemaitijos žydams, kurioje jis patvirtino ankstesnių valdovų suteiktas privilegijas LDK žydams ir pažymėjo, kad šiame krašte jie gali laisvai prekiauti, verstis visokiais amatais, išpažinti savo tikėjimą, turėti atskiras kapines ir niekas negali jiems trukdyti¹⁰.

1662 m. Karolštate (senasis Kretingos pavadinimas) gyveno 2 žydai vyrai ir 1 moteris. 1715 m. mieste gyveno žydas Irša Aronovičius, o 1726 m. – Saliamonas Mauševičius. 1723 m. Karolštate apsigyveno Gdanskio spaustuvininkas Beras Drukeris, kuris vertėsi knygų prekyba. 1765 m. mieste gyveno apie 92 žydai, jie valdė 14 namų. 1784 m. mieste jau buvo 34 žydų šeimos, kurias sudarė 124 žmonės¹¹. 1897 m. Kretingoje gyveno 1203 žydai ir jie sudarė apie 35 proc. bendro gyventojų skaičiaus¹². Kretingos žydai XVIII–XIX a. gamino ir pardavinėjo pilstomus svaigalus, vertėsi smulkiaja prekyba, dvaro ir karčemų nuoma¹³. XX a. pradžioje žydai Kretingoje ir jos apylinkėse kontroliavo prekybą, turėjo keliasdešimt smulkių parduotuvių. Turgavietėje ir prie pagrindinių gatvių stovėjo žydų kioskai, kuriuose buvo galima nusipirkti gėrimų, kitų prekių. Turgaus ir mugių dienomis žydai supirkdavo iš valstiečių žemės ūkio produktus ir perparduodavo Vokietijos miestuose. Jie keliaudavo po aplinkinius kaimus, pardavinėdami adatas, skareles bei kitas smulkias prekes ir supirkdami iš kaimiečių įvairius produktus¹⁴. Kretingos žydų tautybės miestėnai įsteigė pirmąsias Kretingos pramonės įmones: Beras Faivševičius įkūrė mineralinio vandens gamybos įmones, Aronas Furmanas – gintaro dirbtuves¹⁵. Kretingos žydai gyveno prie turgavietės ir pagrindinių gatvių, o tankiausiai buvo apgyvendinę į pietus nuo aikštės buvusį miesto kvartalą, kuriame stovėjo sinagoga, maldos namai ir religinė mokykla. Akmenės gatvėje veikė

prieglauda ir viešoji pirtis. Žydų kvartalą su aikšte jungusi gatvė iš pradžių buvo vadinama Izraelitų, o apie 1930 m. pervadinta į Daukanto (dabar – Mėguvos) gatvę¹⁶.

1914 m. miestelyje gyveno 1202 žydai, jie sudarė apie 47 proc. gyventojų¹⁷. 1923 m. gyventojų surašymo duomenimis, Kretingos apskrityje gyveno 93 875 asmenys (43 310 vyrų ir 50 565 moterų). Lietuvių buvo 84 624 (38 958 vyrai ir 45 666 moterų), žydų – 5816 (2726 vyrai ir 3090 moterų), lenkų – 121 (52 vyrai ir 69 moterų), rusų – 270 (151 vyras ir 119 moterų), vokiečių – 479 (220 vyrų ir 259 moterų), latvių – 2275 (1060 vyrų ir 1215 moterų), baltgudžių – 109 (49 vyrai ir 60 moterų), svetimšalių – 181 (94 vyrai ir 87 moterų)¹⁸. Taigi lietuviai sudarė apie 90,15 proc., o žydai – apie 6,20 proc. bendro apskrities gyventojų skaičiaus. 1941 m. sausio pradžioje Kretingos apskrityje buvo 117 444 gyventojai. 111 126 lietuviai sudarė 94,62 proc., 4016 žydų – 3,42 proc., 12 lenkų – 0,01 proc., 200 rusų – 0,17 proc., 540 vokiečių – 0,46 proc., 1550 kitų tautybių asmenų – 1,54 proc. bendro apskrities gyventojų skaičiaus¹⁹.

1923 m. Kretingos valsčiuje gyveno 904 žydai (425 vyrai ir 479 moterų). Bendras gyventojų skaičius tada buvo 9861, žydai sudarė 9,16 proc.²⁰ Yra žinių, kad 1939 m. Kretingoje gyveno apie 800²¹, o 1941 m. – apie 1000 žydų (į šį skaičių įtraukti ir pabėgėliai iš Klaipėdos)²².

XX a. pirmoje pusėje Kretingos apskrityje, kaip ir kitose Lietuvos vietovėse, tarp vietos gyventojų lietuvių būta antisemitizmo apraiškų. Kai kurie lietuviai buvo nepatenkinti tuo, kad žydai vyravo prekyboje, pramonėje ir versluose. Pasitaikė raginimų varyti žydus iš Lietuvos. Antai 1939 m. birželio 11 d. Kretingos apskrities Kulių miestelyje buvo rastas ant turgavietės skelbimų lentos prisegtas užrašas: „Brangus lietuvi! Neik pas svetimtautį, o lankyk tik

verslininką savąj lietuvį. Lietuvis mielai visad pataikau ir esant varge visada sušelpu.²³ 1939 m. rugpjūčio 1 d. naktį į 2 d. Kretingoje, Katkevičiaus gatvėje ir turgavietėje rasta prieš žydus nukreiptų atsišaukimų. Jų turinys buvo toks: „Perskaitęs duok kitam. Lietuvi jaunime. Joga tau rūpi gyvenimo ateitis, tad mušk žydus. Varyk lauk iš tėvynės Lietuvos. Boikotuok, nepirk nieko pas žydus. Tau gresia pavojus, papjauš tave. Neras tavęs motina. Minėk visada žodį: šalin žydus, aš šeimnininkas Lietuvoje. Lietuva lietuviams. S-ga Žydams Varyti iš Lietuvos Kretingos skyrius.“²⁴ 1939 m. gruodžio 10 d. Kretingoje rasti du plakatai. Vienas buvo prisegtas prie medžio netoli šventoriaus su užrašu: „Paskelbkime žydams boikotą.“ Kitas pakabinas Vilniaus gatvėje ant telefono stulpo su užrašu: „Neleiskime žydams savivaliauti.“²⁵ 1939 m. balandžio 17 d. naktį į 18 d. Kretingos apskrities Veiviržėnų miestelyje nežinomi asmenys juodais dažais vienoje gatvėje ištepė septynių žydų parduotuvių iškabas. Nuostolių nebuvo padaryta. Ant vieno žydų namo buvo užrašytos trys raidės L. J. R., kurios greičiausiai reiškė sakinį „Litauisches Juden Raus“ (Lietuvos žydai lauk)²⁶.

Tarp dalies Kretingos apskrities gyventojų sklاندė prietaras, kad žydai naudoja krikščionių vaikų kraują. 1939 m. birželio mėn. pradžioje Kretingos apskrities Kulių miestelyje pasklido melagingas gandas, kad smulkių prekių parduotuvės savininkas žydas Mulas Feinšteinas pagrobė vienos moters mergaitę ir norėjo ją nužudyti²⁷. 1939 m. liepos mėn. Kretingos gatvėje buvo nugriautas anksčiau vienam žydui priklausęs namas, po kurio pamatais maždaug dviejų metrų gylyje aptikti suaugusio žmogaus griaučiai. Nors tai buvo suaugusiojo palaikai, tačiau miestelyje pasklido kalbos, kad žydai pjauna katalikų vaikus dėl kraujo²⁸. Šis įvykis išprovokavo žydų namų langų daužymo bangą Kretingos mieste. 1939 m. liepos 28-osios naktį į 29 d.

apie 24–1 val. Kretingoje, Vytauto, Birutės, Vilniaus, Žemaičių gatvėse ir Viešojoje aikštėje buvo išdaužyti aštuonių žydų gyvenamųjų butų langai²⁹. 1939 m. liepos 29-osios naktį į 30 d. Kretingoje, Birutės, Vilniaus ir Vytauto gatvėse buvo išdaužyti keturių žydų gyvenamųjų namų – butų langai. Buvo įtariama, kad tai padarė šeši asmenys³⁰. 1939 m. liepos 31-osios naktį į rugpjūčio 1 d. kažkas plytgaliu išmušė Kretingoje vieno žydo namo lango stiklą. Nukentėjo Icikas Bederis, gyv. Kretingoje, Vytauto gatvėje. Jo namas stovėjo šalia nugriauto namo, po kurio pamatais buvo rasti žmogaus griaučiai³¹. 1939 m. rugpjūčio 20 d. apie 20–23 val. Kretingos mieste samdomi žemės ūkio darbininkai Jonas Petrauskas ir Jonas Butvinas išmušė dviejų žydų namų langus: žydo Hiršo Gilio, gyv. Vytauto gatvėje, vieno lango tris stiklus ir žydo Arono Mejerio vieno lango vieną stiklą³².

Vokiečių kariuomenė Kretingos apskritį užėmė pirmąją karo dieną, t. y. 1941 m. birželio 22-ąją. Nuo pirmųjų okupacijos dienų prasidėjo tragiškiausias laikotarpis Kretingos apskrities žydų ir lietuvių santykių istorijoje. 1941 m. vasarą ir rudenį Kretingos valsčiuje ir kitose apskrities vietovėse gyvenę žydai tapo genocido aukomis.

NACIŲ ADMINISTRACIJA, LIETUVIŲ SAVIVALDA, POLICIJOS STRUKTŪRINIAI PADALINIAI IR PAGALBINĖ POLICIJA

Kaip minėta, vienas svarbiausių šio tyrimo klausimų yra toks: kas gi buvo genocido vykdytojai? Remiantis istoriko Raulio Hilbergo tyrimais³³ galima teigti, kad Lietuvoje žydus ir kitus asmenis persekiojo, juos žudė ne tik vokiečių, bet ir lietuvių institucijos, t. y. lietuvių savivaldos įstaigos, policijos struktūriniai padaliniai (viešojo, saugumo ir kriminalinė policija), pagalbinė policija,

savisaugos batalionai. Žydų, kitų asmenų žūtį Lietuvoje (taip pat ir Kretingoje) 1941 m. vasarą ir rudenį galima iš dalies vertinti kaip vokiečių ir lietuvių bendradarbiavimo padarinį. Vokiečių įstaigos, kurioms tenka atsakomybė už žydų ir kitų asmenų persekiojimo bei naikinimo operacijas, Kretingos apskrityje įsikūrė ir pradėjo veikti 1941 m. birželio pabaigoje. Kretingos dvaro patalpose įsikūrė karo komendantūra, jai vadovavo komendantas vokiečiai. Karo lauko žandarmerijos būstinė įsikūrė Vytauto gatvėje buvusio pastato antrame aukšte³⁴. Klaipėdos gestapo valdyba Bajorų kaime įsteigė padalinį, kuriame dirbo maždaug 6 asmenys. 1943 m. padalinys persikėlė į Kretingos miestą ir įsikūrė Savanorių gatvėje, pastate Nr. 2³⁵. Įstaigai vadovavo Moraschas³⁶. Šis padalinys turėjo ryšį su Tilžės gestapu ir jos vadovo suformuotu operatyviniu būriu. Operatyvinis būrys buvo suformuotas tuojau po to, kai 1941 m. birželio 22 d. pavakare Tilžėje susitiko vokiečių saugumo policijos ir SD operatyvinės grupės A vadas SS brigadefiureris Walteris Stahleckeris su miesto saugumo viršininku Horstu J. Böhme ir įsakė jam Lietuvoje 25 km pločio ruože pradėti visų žydų (įskaitant moteris ir vaikus) bei komunistinę veiklą įtariamų lietuvių naikinimą, pasitelkiant lietuvių savisaugos pajėgas. Tilžės operatyvinis būrys buvo formuojamas iš gestapininkų, SD darbuotojų ir Klaipėdos vokiečių policininkų³⁷. Nuo 1941 m. liepos pabaigos Kretingos apskrities valdymą iš karinės administracijos perėmė vokiečių civilinės valdžios įstaigos. Tuo pačiu metu į civilinės administracijos rankas perėjo ir žydų reikalų tvarkymas.

Lietuvos visuomeninio gyvenimo institucijų, kurias nacių režimui pavyko įtraukti į žydų ir kitų asmenų žudynes, atsiradimas susijęs su lietuvių, 1940–1941 m. pasipriešinimo judėjimo dalyvių veikla. Nėra duomenų, patvirtinančių, kad jie karo išvakarėse

būtų žinoję, jog žydų genocidas yra nacių politikos okupuotuose kraštuose sudedamoji dalis. Pasipriešinimo judėjimo dalyviai (tarp jų ir Kretingos apskrities rezistentai) konkretiems Lietuvos valstybės atkūrimo veiksams, t. y. sukilimui, pradėjo ruoštis dar prieš karą. Jie, reaguodami į žinią, gautą iš pagrindžio (jo pavadinimas buvo „Varpėnų dvaras“), kad karas prasidės 1941 m. birželio mėn. tarp 22 iki 26 d., perėjo į parengties padėtį. Jų tikslas buvo pačioje karo pradžioje suformuoti partizanų sukilėlių būrius, dar iki vokiečių kariuomenės atėjimo užimti apskričių bei valsčių centrus ir juose paskelbti sukilėlių valdžią. 1941 m. birželio 22 d. 6 val. ryto po mūšio su 105-ojo pasienio būrio pajėgomis ties 3-iaja užkarda Kretingą okupavo vokiečių motociklininkų batalionas su tankais³⁸. Pirmąją karo dieną iš Kretingos pradėjo trauktis sovietų režimo šalininkai. Buvęs milicininkas Jonas Armonas vėliau pasakojo, kad 1941 m. birželio 22 d. jis kartu su kitais milicininkais budėjo Kretingoje. Netrukus prasidėjo karas, virš Kretingos pradėjo skraidyti vokiečių lėktuvai. Jis kartu su kitais milicininkais puolė į ginklų sandėlį, norėjo priešintis vokiečiams, tačiau buvo per vėlu – mieste jau pasirodė vokiečių kariai. Jis ir kiti milicininkai iš Kretingos pasitraukė³⁹. Nei karo išvakarėse į parengties padėtį perėjusiems pasipriešinimo dalyviams, nei pirmosiomis karo dienomis suformuotų partizanų sukilėlių būriams užimti Kretingos apskrities centrą ir paskelbti čia savo valdžią iki vokiečių atėjimo nepavyko, nes apskritį vermachtas užėmė pirmąją karo dieną. Šią užduotį partizanai sukilėliai galėjo įgyvendinti tik tose Lietuvos vietovėse (pvz., Mažeikių aps.), kurias vokiečių kariuomenės daliniai užėmė po kelių dienų.

Jau pirmąją karo dieną Kretingoje pradėjo rinktis buvę policininkai, nepriklausomybės laikotarpiu veikusių pagrindinių organizacijų atstovai. Kretingoje buvo įsteigtas aktyvis-

tų štabas, kurio nariais tapo pranciškonų vienuolis Petras Jonušaitis (tėvas Aloyzas), Kretingos klebonas Pranciškus Čepulis, Darbėnų klebonas Spuodė, buvęs Kretingos rajono saugumo policijos viršininkas Pranas Jakys ir kiti asmenys⁴⁰. Buvo suformuotas ir partizanų sukilėlių būrys, kurio nariai nešiojo ant rankovių baltus raiščius⁴¹. Yra žinių, kad partizanams vadovavo Lukšys⁴². Autoriaus jau atlikti tyrimai rodo, kad visoje Kretingos apskrityje veikusiuose ne mažiau kaip 16 partizanų sukilėlių būrių galėjo būti apie 1248 ir daugiau narių. Kiekvienam būriui vidutiniškai priklausė 78 partizanai sukilėliai⁴³. Turint galvoje šiuos duomenis ir tai, kad Kretingos apskritį sudarė 12 valsčių, galima daryti prielaidą, kad kiekviename iš jų galėjo būti po 104 ir daugiau partizanų sukilėlių. Vadinasi, Kretingos valsčiuje veikusiame partizanų sukilėlių būryje galėjo būti panašus skaičius narių. Nors žinių apie Kretingos partizanų sukilėlių veiklą yra nedaug, tačiau nebus suklęsta teigiant, kad jie persekiojo ir suiminėjo buvusius sovietų režimo rėmėjus, užfrontėje likusius raudonarmiečius, saugojo svarbius objektus ir patruliavo po miestą. Aktyvistų štabo nariai, partizanai sukilėliai nuo pirmųjų dienų ėmėsi atkurinėti iki sovietų okupacijos pradžios veikusias valdžios įstaigas⁴⁴. Lietuvos laikinoji vyriausybė 1941 m. liepos pabaigoje paskyrė Osvaldą Žadvydą apskrities viršininku⁴⁵. Kretingos miesto savivaldybės burmistru tapo Stasys Piktūžis⁴⁶. Valsčiaus savivaldybės viršaičiu buvo paskirtas Feliksas Putrius⁴⁷. Tuo pačiu metu buvo atkuriamos ir policijos įstaigos. Kretingos apskrities viešosios policijos vadu tapo Antanas Petrauskas⁴⁸, jo pavaduotoju – Jonas Ramanaukas⁴⁹. Kretingos miesto ir valsčiaus policijos nuovados viršininku tapo Saliamonas Lukšys⁵⁰. Vienais duomenimis, jis šias pareigas pradėjo eiti nuo 1941 m. birželio pabaigos, kitais – nuo rugsėjo pradžios. Apskričių viešosios policijos vadai

nepriklausomybės laikotarpiu buvo pavaldūs apskričių savivaldybių viršininkams ir Vidaus reikalų ministerijos Policijos departamentui. Tikėtina, kad tokia pavaldumo specifika buvo atkurta ir sukilimo metu. 1943 m. viešosios policijos sąrašai rodo, kad Kretingos apskrities valsčių viešosios policijos įstaigose dirbo 93 pareigūnai, o Kretingos miesto ir valsčiaus viešosios policijos įstaigose – apie 26 pareigūnai⁵¹. Dėl to galima daryti prielaidą, kad Kretingos viešojoje policijoje maždaug tiek pat pareigūnų dirbo ir 1941 m. vasarą ir rudenį. Kretingoje taip pat atsikūrė saugumo ir kriminalinės policijos įstaiga. 1941 m. spalio mėn. duomenimis, Telšių apygardos saugumo ir kriminalinei policijai (viršininko padėjėjas buvo Jonas Juodviršis), kuri turėjo padalinį ir Kretingoje (vadovas Pranas Jakys), priklausė apie 30 darbuotojų. Kretingos lietuvių saugumo ir kriminalinės policijos padalinio darbuotojai ėjo šias pareigas: vadovas P. Jakys – vyresniojo valdininko, Petras Kuniutis ir Povilas Kviecinskas – jaunesniųjų valdininkų, Gabrielius Bražinskas – vyresniojo vachmistro, Martynas Tendys – policininko, Vincas Smilgys – policininko kandidato⁵². Šis padalinys turėjo ir pagalbinį personalą. Nepriklausomybės laikotarpiu apygardų saugumo ir kriminalinės policijos viršininkai buvo pavaldūs Valstybės saugumo departamentui. Toks pat pavaldumas galėjo būti atkurtas ir per 1941 m. Birželio sukilimą. Kretingos viešosios, saugumo ir kriminalinės policijos įstaigos buvo įsikūrusios viename pastate⁵³. Vadinasi, Kretingos apskrities lietuvių saugumo ir kriminalinės policijos bei viešosios policijos įstaigose 1941 m. vasarą ir rudenį galėjo dirbti apie 99, o Kretingos miesto ir valsčiaus tose pačiose įstaigose – apie 32 pareigūnai. Taip pat esama žinių, kad Kretingos miesto ir valsčiaus policijoje dirbo apie 36 asmenys⁵⁴. Viešoji policija ir partizanai sukilėliai saugojo apskrities valdybos

sandėlius, kalėjimą su suimtaisiais, taip pat patruliuodavo Kretingos mieste dienos ir nakties metu⁵⁵.

Kretingos apskrityje, kaip ir kitose Lietuvos vietovėse, sukilimo metu ir po jo atsikūrusių savivaldos ir policijos įstaigų pareigūnų darbą rėmė, jiems talkino, t. y. pagalbines funkcijas atliko, partizanai sukilėliai. Sukilimas baigėsi birželio 28 d., Lietuvoje neliko sovietinės administracijos, sovietų kariuomenės dalinių, ir kraštas galutinai tapo užfrontės zona, todėl ginkluotų būrių nariai visame krašte liovėsi atlikinėję partizanų sukilėlių funkcijas. Dėl šių ir kitų priežasčių atkurta Lietuvos administracijai iškilo būtinybė naujai sureguliuoti santykius su ginkluotų būrių nariais, t. y. buvusiais partizanais sukilėliais. Buvo priimti nutarimai dėl pagalbinės policijos steigimo. Buvęs Veiviržėnų policijos nuovados viršininkas Domas Budinas vėliau teigė, kad pagalbinė policija buvo suformuota vykdamas apskrities policijos nuovados viršininko A. Petrausko nurodymą⁵⁶. Galima daryti prielaidą, kad A. Petrauskas pagalbinės policijos steigimo darbą atliko vykdydamas Kretingos apskrities viršininko įsakymą. Tokia prielaida galima, nes įsakymą dėl pagalbinės policijos steigimo buvo paskelbęs ir Šiaulių apskrities viršininkas. Jo 1941 m. liepos 13 d. įsakyme rašoma, kad saugumui ir rimčiai palaikyti apskrityje vien policijos pajėgų neužtenka, todėl sėkmingai kovai su banditizmu savanoriškais pagrindais steigama pagalbinė policija, pavaldi Šiaulių apskrities policijos vadui. Jos paskirtis – talkininkauti policijai. Įsakyme nurodoma, kad pagalbinei policijai veikimo užduotis duoda ir veiksmams vadovauja policijos nuovados viršininkas. Pagalbinės policijos būriai organizuojami visuose Šiaulių apskrities valsčiuose iš šaulių, partizanų ir vietos gyventojų, būrių vadus skiria apskrities policijos vadas. Pagalbinės policijos vadas vykdo policijos nuovados

viršininko įsakymus ir reikalavimus⁵⁷. Galima manyti, kad tokia pačia tvarka, panašiu laiku pagalbinė policija buvo steigama ir Kretingos apskrityje. Pagalbinės policijos atsiradimą galima iš dalies vertinti kaip buvusių partizanų sukilėlių būrių reorganizavimo padarinį. Tačiau tai nereiškia, kad visi buvę 1248 Kretingos apskrities sukilėliai panoro joje tarnauti. Po sukilimo dalis jų iš būrių pasitraukė. Į pagalbinę policiją buvo priimta asmenų, kurie nieko bendro neturėjo su sukilimu. Nėra išlikusių 1941 m. vasarą ir rudenį pagalbinei policijai priklausiusių narių sąrašų nei kitokių dokumentų, kuriais remiantis būtų galima nustatyti tikslų jų skaičių. Turimi archyviniai duomenys gana prieštaringi. Vienais duomenimis, Kretingos apskrities viešajai policijai buvo pavaldi gana didelį narių skaičių turinti pagalbinė policija, joje buvo kone tiek pat narių, kiek jų buvo partizanų sukilėlių gretose. Kiti duomenys rodo, kad Kretingos apskrities viešosios policijos pareigūnų tarnybos reikmėms naudotos pagalbinės policijos pajėgos kur kas mažesnės nei bendras pagalbinės policijos narių skaičius. Tokie kiekybiniai skirtumai leidžia manyti, kad būta tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai viešajai policijai pavaldžios pagalbinės policijos. Esama žinių, kad Kretingos viešosios policijos nuovados viršininkui tiesiogiai pavaldi buvo pagalbinė policija, kuriai priklausė apie 50 narių⁵⁸. Yra duomenų, leidžiančių manyti, kad Skuodo valsčiuje būta apie 60–70 pagalbinės policijos narių⁵⁹. Galimas daiktas, jog pastarasis kiekybinis rodiklis atspindi apytikrį Skuodo viešosios policijos nuovados vadui tiesiogiai pavaldžių pagalbinės policijos narių skaičių. Remiantis šiais duomenimis galima daryti prielaidą, kad kiekvieno Kretingos apskrities valsčiaus viešosios policijos nuovados viršininkui tiesiogiai pavaldūs buvo mažiausiai 50 pagalbinės policijos narių. Visoje apskrityje, t. y. 12 valsčių, viešosios policijos vadams

galėjo būti tiesiogiai pavaldūs apie 600 ir daugiau pagalbinės policijos narių. Pagalbinės policijos nariais, kurie buvo netiesiogiai pavaldūs policijos nuovadų viršininkams, galima laikyti asmenis, atlikusius su viešosios tvarkos palaikymu susijusias funkcijas už centrinių miestų ir miestelių ribų, t. y. kaimo vietovėse.

ŽYDŲ GENOCIDO VYKDYTOJŲ FUNKCIJOS

Vokiečių saugumo policijos ir SD operatyvinės grupės A 3-iojo operatyvinio būrio organizuotų masinių žudynių metu iki 1941 m. gruodžio 1 d. buvo nužudyta apie 130 tūkst. žydų, t. y. apie trys ketvirtadaliai visų Lietuvos žydų bendruomenės narių. Pasak W. Stahleckerio 1942 m. sausio 31 d. pranešimo Reinhardui Heydrichui, Lietuvoje buvo nužudyta 136 421 žydas⁶⁰. Sudedamoji šios tragedijos dalis buvo ir Kretingos apskrities žydų bendruomenės bei kitų asmenų žūtis 1941 m. vasarą ir rudenį, kurią, kaip minėta, iš dalies galima vertinti kaip lietuvių ir vokiečių bendradarbiavimo padarinį. Okupacinės administracijos įstaigoms didžiausia atsakomybė už Lietuvos žydų (tarp jų ir Kretingos aps.) bei kitų asmenų žūtį 1941 m. vasarą ir rudenį tenka todėl, kad žudynės buvo vykdomos jų iniciatyva. Kretingos apskrities lietuvių įstaigos atsakingos dėl to, kad vykdė nacių nurodymus. Lietuvių įstaigų atsakomybė nebuvo vienoda, nes vykdydamos nacių nurodymus jos atliko skirtingas funkcijas. Didesnė atsakomybė Kretingos apskrities policijos padaliniais nei savivaldos įstaigoms tenka dėl to, kad jie atliko konkrečius veiksmus, kurie tapo žydų ir kitų asmenų žūties priežastimi. Tai būtų: aukų suėmimas ir laikymas jų izoliavimui skirtose vietose, getų ir kitų izoliavimo vietų apsauga, aukų konvojavimas į žudynių vie-

tas, aukų sušaudymas arba nužudymas kitais būdais. Atskirų policijos struktūrinių padalinių vaidmuo žydų naikavimo operacijose nebuvo visiškai vienodas. Telšių apygardos Kretingos rajono saugumo ir kriminalinės policijos padalinys atliko organizatoriaus vaidmenį. Taip nutiko iš dalies dėl tam tikrų priežasčių. Pirmoji būtų ta, kad Tilžės operatyvinio būrio veiklos uždaviniai, susiję su žydų ir kitų asmenų persekiojimu, tapo ir Kretingos policijos padalinio veiklos uždaviniais. Antroji priežastis ta, kad Kretingos padalinys (vadovas P. Jakys) galėjo žydų ir kitų asmenų persekiojimui bei jų sunaikinimui pasitelkti viešąją policiją su jai pavaldžiais pagalbinės policijos nariais. Tokią galimybę saugumiečiai turėjo iš dalies dėl to, kad pagal 1933 m. Valstybės saugumo departamento statutą saugumo policijos ir kriminalinės policijos tarnautojai galėjo reikalauti pagalbos iš kitų rūšių policijos. Kretingos rajono saugumo ir kriminalinės policijos padalinys organizacines funkcijas pradėdavo vykdyti gavęs vokiečių nurodymus. Pasak buvusio Kretingos rajono lietuvių saugumo policijos darbuotojo, kriminalinio vyr. inspektoriaus G. Bražinsko, P. Jakys įsakymus gaudavo iš vokiečių saugumo policijos. Bajorų kaime įsikūrusio vokiečių gestapo viršininkas Moraschas tarnybiniais reikalais dažnai lankydavosi Kretingoje pas P. Jakį, o P. Jakys vykdavo į Bajorų kaimą pas Moraschą⁶¹. G. Bražinsko teigimu, lietuvių saugumo policija iš gestapo gaudavo įsakymus dėl asmenų, kuriuos reikia likviduoti. Gestapininkai tose operacijose arba dalyvaudavo, arba ne, tačiau visada dalyvaudavo lietuvių viešosios, saugumo ir kriminalinės policijos pareigūnai⁶². G. Bražinsko liudijimą dar būtų galima papildyti tuo, kad lietuvių pareigūnai, vykdydami įsakymus, pasitelkdavo ir pagalbinės policijos pajėgas. Dabar turimos žinios apie tai, kokias funkcijas atliko Kretingos apskrities ir valsčių savivaldos pareigūnai tuo metu, kai

buvo persekiojami ir naikinami žydai bei kiti asmenys, yra fragmentiškos. Galima išskirti dvi jų funkcijas, susijusias su Kretingos apskrities žydų žūtimi. A. Bubnys teigia, kad miestų burmistrai ir apskričių viršininkai leisdavo antisemitinius potvarkius (dėl skiriamųjų ženklų nešiojimo, įvairių draudimų, getų steigimo)⁶³. Remiantis Valentino Brandišausko darbais galima teigti, kad kita lietuvių savivaldos pareigūnų funkcija buvo konfiskuoti žydų turtą, jį suregistruoti, įkainoti ir išparduoti⁶⁴. Konkrečių žinių, ar Kretingos apskrities savivaldos pareigūnai atliko pirmąją funkciją, autoriui nepavyko rasti. Tai, kad jie atliko antrąją funkciją, patvirtina įvykiai Darbėnuose. Po to, kai žydai ten buvo suimti, vietinė administracija pradėjo rūpintis ir jų turto perėmimu. Konfiskuotas žydų turtas – drabužiai, avalynė, baldai – buvo kraunamas į vežimus ir gabenamas į sandėlius. Vienas sandėlis buvo buvusio vykdomojo komiteto pastate, kitas – kooperatyvo pastato patalpose. Vėliau turto realizavimo reikalus tvarkė specialiai sudaryta komisija. Jos nariai buvo valsčiaus viršaitis Bertašius, gyventojas Gunko. Dalis turto buvo išdalyta policininkams kaip atlyginimas⁶⁵.

Remiantis istorinės literatūros teiginiais ir istorijos šaltiniais galima išskirti du Kretingos apskrities žydų žūties etapus. Pirmasis apima 1941 m. birželio pabaigą ir liepą. Šiuo laikotarpiu Kretingos žydai buvo izoliuoti, t. y. uždaryti į pastatus, kurie greta savo pagrindinės paskirties atliko ir laikinų koncentracijos stovyklų funkcijas, tapo mažaisiais getais. Buvo žudomi maždaug nuo 14 iki 60 metų amžiaus žydų tautybės vyrai. Moterys, vaikai ir vyresnio amžiaus vyrai šiuo laikotarpiu gyveno mažuosiuose getuose, buvo naudojami viešiesiems darbams. Antrasis etapas apima laikotarpį maždaug nuo 1941 m. rugpjūčio pradžios iki spalio pabaigos, kai vyko žydų tautybės moterų, vaikų ir vyresnio amžiaus vyrų žudynės. Po jų Kretingoje

ir kitose apskrities vietovėse gyvenusi žydų bendruomenė liovėsi egzistuoti.

ŽYDŲ GENOCIDO VYKDYTOJŲ SKAIČIUS

Antras šio tyrimo pamatinis klausimas yra toks: kiek vietos gyventojų Kretingos mieste ir valsčiuje bei visoje apskrityje 1941 m. vasarą ir rudenį prisidėjo prie žydų bei kitų asmenų persekiojimo ir sunaikinimo? Pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad galima skirti netiesiogines ir tiesiogines dalyvavimo žydų žudynėse formas. Netiesioginis dalyvavimas – tai tam tikroms tarnyboms priklausiusių narių atliktų veiksmų visuma (suėmimas, konvojavimas į žudynių vietą, egzekucijos vietos apsauga ir kt.); tie veiksmai turėjo įtakos aukų žūčiai, tačiau konkretūs žudikiški veiksmai nebuvo atlikti. Tiesioginis dalyvavimas – tai tam tikroms tarnyboms priklausiusių asmenų atlikti konkretūs žudikiški veiksmai, t. y. dalyvavimas asmeniškai šaudant arba kitais būdais nužudant aukas. Tiesiogiai ir netiesiogiai dalyvavusių žudynėse genocido vykdytojų skaičių galima nustatyti dviem būdais. Pirmąjį būdą netiesiogiai siūlo tyrinėtojas R. Hilbergas teigdamas, kad žydų persekiojimą organizavo kolektyvinės organizuotos visuomeninio gyvenimo jėgos. Vadinas, Kretingos valsčiuje ir kitose apskrities vietovėse prie žydų persekiojimo ir naikinimo prisidėjusių gyventojų skaičių nustatyti galima nustačius, kiek pareigūnų dirbo Kretingos rajono lietuvių viešojoje, saugumo ir kriminalinėje policijoje bei savivaldos įstaigose, taip pat kiek asmenų tarnavo pagalbinėje policijoje. Kiek tokių prisidėjusiųjų prie žydo genocido buvo policijos struktūrinių padalinių nariai? Jau minėta, kad Telšių apygardos Kretingos rajono saugumo ir kriminalinėje policijoje (ši įstaiga buvo įsikūrusi tik Kretingoje),

neskaitant pagalbinio personalo, dirbo 6, o Kretingos apskrities ir valsčiaus viešosios policijos įstaigoje – apie 26 pareigūnai. Vadinas, Kretingos mieste ir valsčiuje prie žydų bei kitų asmenų persekiojimo ir naikinimo galėjo prisidėti apie 32 lietuvių viešosios, saugumo ir kriminalinės policijos įstaigų pareigūnai. Visoje apskrityje viešojoje policijoje 1941 m. vasarą ir rudenį tarnavo apie 93 viešosios policijos pareigūnai. Taigi tuo laikotarpiu Kretingos apskrityje prie žydų ir kitų asmenų persekiojimo bei naikinimo galėjo prisidėti apie 99 lietuvių viešosios, saugumo ir kriminalinės policijos pareigūnai.

Sudėtingiau yra nustatyti pagalbinės policijos narių skaičių. Analizuojant archyvinę medžiagą galima pastebėti, kad yra skirtumas tarp bendro pagalbinės policijos narių skaičiaus ir žydus bei kitus asmenis persekiojusių ir jų žudynėse tiesiogiai dalyvavusių pagalbinės policijos narių skaičiaus. Archyviniai duomenys rodo, kad pagalbinės policijos nariai žydus suiminėdavo, saugodavo, konvojuodavo į žudynių vietą, šaudydavo ar kitais būdais nužudydavo aukas vykdydami lietuvių viešosios, saugumo ir kriminalinės policijos įstaigų pareigūnų nurodymus. Ši aplinkybė leidžia manyti, kad minėtoms užduotims įgyvendinti pirmiausia buvo pasitelkiami tiesiogiai pavaldūs pagalbinės policijos nariai. Vadinas, galimas daiktas, kad Kretingos apskrityje, t. y. visuose 12 valsčių, prie žydų persekiojimo ir naikinimo galėjo prisidėti apie 600 tiesiogiai viešajai policijai pavaldžių pagalbinės policijos narių. Kretingos mieste ir valsčiuje tokių pagalbinės policijos narių galėjo būti apie 50. Apibendrinant galima teigti, kad Kretingos apskrityje prie žydų ir kitų asmenų persekiojimo bei naikinimo prisidėjo 699, o Kretingos mieste ir valsčiuje – 82 lietuvių viešosios, saugumo ir kriminalinės policijos įstaigų pareigūnai bei pagalbinės policijos nariai.

Kiek prie žydų genocido prisidėjusiųjų buvo tarp Kretingos apskrities ir valsčių savivaldos pareigūnų? Tikslų skaičių nustatyti gana sudėtinga, nes neišliko 1941 m. vasarą ir rudenį minėtoms įstaigoms priklausiusių asmenų sąrašai, kiti dokumentai, atspindintys konkrečius statistinius rodiklius. Tikėtina, kad su žydų ir kitų asmenų persekiojimu bei naikinimu pirmiausia buvo susijusi apskrities ir valsčių savivaldybių, savivaldos teisę turinčių miestų vadovybė. Jai galima priskirti apie 16 asmenų – apskrities viršininką, jo pavaduotoją, valsčių viršaičius (iš viso 12 viršaičių), Kretingos ir Palangos burmistrus (iš viso 2 asmenys). Savaimė suprantama, kad minėtų reikalų tvarkyti savivaldos įstaigų vadovai patys vieni negalėjo, todėl pasitelkdavo mažiausiai bent po vieną asmenį. Vadinas, Kretingos apskrityje prie žydų ir kitų asmenų persekiojimo bei naikinimo prisidėjo ne mažiau kaip 32 savivaldos įstaigose dirbę pareigūnai. Taigi Kretingos mieste ir valsčiuje prie žydų ir kitų asmenų žūties bent jau netiesiogiai prisidėjo ne mažiau kaip 4 savivaldos įstaigose dirbę asmenys, t. y. miesto burmistras, valsčiaus viršaitis ir du jų pavaldiniai. Apibendrinant galima teigti, kad Kretingos apskrityje prie žydų ir kitų asmenų persekiojimo bei naikinimo operacijų prisidėjo apie 731, o Kretingos mieste ir valsčiuje – apie 86 lietuvių savivaldos, viešosios, saugumo ir kriminalinės policijos įstaigų pareigūnai bei pagalbinės policijos nariai. Ar juos visus galima vadinti žydų genocido dalyviais? Minėtus 731 asmenį galima laikyti genocido vykdytojais dėl to, kad nacių režimas institucijoms, kurioms jie priklausė, primetė nusikalstamų funkcijų vykdymą. Visus juos galima apibūdinti mažų mažiausiai kaip netiesioginius genocido dalyvius, nors labai tikėtina, kad tarp jų buvo ir tokių, kurie neatliko jokių konkrečių prieš žydus ar kitus asmenis nukreiptų veiksmų. Netiesioginiais genocido dalyviais juos visus

galima pavadinti dėl to, kad jie savo naryste palaikė institucijų, kurioms naciai primetė nusikalstamas funkcijas, egzistavimą.

Antras būdas, kuriuo galima nustatyti genocido vykdytojų skaičių, yra sudarymas sąrašų, nurodant juose dalyvių vardus, pavardes, gimimo vietą ir datą, taip pat nurodant jų su netiesioginiu arba tiesioginiu dalyvavimu susijusius veiksmus. Autoriui pavyko nustatyti, kad Kretingos apskrityje prie žydų genocido netiesiogiai yra prisidėję 242 konkretūs asmenys. Jie suiminėjo aukas, konvojavo į žudynių vietą, saugojo žydų izoliavimo vietas, tvarkė su žydų turto realizavimu susijusius reikalus. Iš jų tiesiogiai dalyvavo genocido akcijose, t. y. asmeniškai šaudė aukas, 79 asmenys. Kretingos mieste ir valsčiuje prie žydų ir kitų asmenų persekiojimo bei naikinimo netiesiogiai prisidėjo 25 asmenys, iš jų 11 dalyvavo akcijose ir tiesiogiai, t. y. šaudė aukas. Pažymėtina, kad šie autoriaus duomenys negalutiniai, tai tik tarpiniai rezultatai. Kita vertus, sąrašuose pateiktų asmenų skaičius negali atspindėti tikrojo genocido vykdytojų skaičiaus. Taip yra dėl to, kad istorijos šaltiniuose vieni genocido vykdytojai įvardijami vardais ir pavardėmis, kiti – ne.

Apibendrinant galima teigti, kad 1941 m. vasarą ir rudenį Kretingos apskrityje prie žydų ir kitų asmenų persekiojimo bei naikinimo prisidėjusius 731 krašto gyventoją galima sąlyginai suskirstyti į dvi grupes. Pirmajai priskirtini 489 (apie 66,89 proc.) asmenys, kurių dalyvavimo Kretingos apskrities žydų genocido akcijose 1941 m. vasarą ir rudenį dabar turimi archyviniai duomenys nepatvirtina. Antrajai grupei, remiantis negalutiniais testinio tyrimo duomenimis, galima priskirti 242 asmenis (apie 33,11 proc.), kurių vardus ir pavardes įvardija ir tiesioginį ar netiesioginį dalyvavimą naikinimo operacijose patvirtina istorijos šaltiniai. Kretingos apskritį sudarė 12 valsčių. Vadinas, galima

daryti prielaidą, kad kiekvienam valsčiui teko 60,92 gyventojų, kurie mažų mažiau-siai netiesiogiai prisidėjo prie žydų ir kitų asmenų žūties.

ŽYDŲ IZOLIAVIMAS, SOVIETŲ REŽIMO RĖMĖJŲ PERSEKIOJIMAS

Kretingos pasipriešinimo judėjimo dalyviai, atkurtos savivaldos įstaigos, policijos struktūriniai padaliniai, partizanai sukilėliai, pagalbinės policijos nariai nuo pirmųjų karo dienų pradėjo persekioti ir suiminėti buvusius sovietų režimo rėmėjus, t. y. komunistus, komjaunuolius ir kitus sovietams lojaliaus asmenis. Jau pirmąją karo dieną P. Jakys su vietiniais Lietuvos aktyvistų fronto (LAF) štabo nariais pradėjo sudarinėti komunistų, komjaunuolių ir sovietų aktyvistų sąrašus. Vėliau tie sąrašai buvo perduoti gestapui ir Kretingos vokiečių karo komendantui⁶⁶. Esama žinių, kad suimtieji buvo laikomi Kretingos policijos pastate, laikino sulaikymo kameroje, kurią sudarė dvi atskiros patalpos⁶⁷. Taip pat esama žinių, kad suimtieji buvo laikomi ir vokiečių gestapo pastate, kuriame po karo įsikūrė NKVD skyrius⁶⁸. Trečia vieta – šv. Antano rūmai, dab. Vilniaus g. 6, kuriuose 1940–1941 m. veikė NKVD pasienio kariuomenės brigados štabas ir kalėjimas (areštinė)⁶⁹. Asmenys, įtariami buvus sovietų režimo rėmėjais, buvo persekiojami visą nacių valdymo laikotarpį. Vieni iš jų buvo paleisti, kiti – įkalinti, treči – sušaudyti. Mediniuose barakuose netoli Kretingos geležinkelio stoties ir Tiškevičiaus dvaro buvo įrengtos karo belaisvių stovyklos. Pirmojoje stovykloje buvo įkalinta apie 100, antrojoje – apie 500 karo belaisvių. Stovyklose sąlygos buvo prastos, kaliniai badavo. Belaisvius, kurie negalėjo dirbti, vokiečiai sušaudydavo. Mirusiųjų kūnai, sukrauti į vežimus, buvo gabenami į laidojimo vietą⁷⁰.

Vokiečių karinės administracijos (1941 m. birželio pabaiga ir liepos mėn.), vokiečių saugumo policijos ir SD pareigūnai, vykdydami Trečiojo reicho vadovybės užduotis, bendradarbiavo. Vokiečių karinės administracijos pareigūnai rūpinosi tuo, kad tiek Kretingos apskrities, tiek kitų vietovių žydai būtų izoliuoti, t. y. nešiotų skiriamuosius ženklus (geltoną žvaigždę), būtų apgyvendinti getuose, laikinose izoliavimo stovyklose. Tilžės gestapo ir operatyvinio būrio pareigūnai siekė, kad būtų sušaudyti tie asmenys, kuriuos sunaikinti juos įpareigojo reicho SS ir policijos, vokiečių saugumo policijos ir SD vadų Heinricho Himmlerio ir R. Heydricho nurodymai. Šios dvi vokiečių okupacinės valdžios įstaigos, siekdamos savų tikslų, surengė Kretingoje bendrą operaciją. Aplinkybės tam buvo palankios, nes atsikuriančios lietuvių savivaldos pareigūnai, policijos įstaigų darbuotojai ir partizanai sukilėliai persekiojo buvusius sovietų režimo šalininkus. Kretingos karo komendantas birželio 23 d. paskelbė įsakymą lietuvių ir vokiečių kalbomis, kad visi miestiečiai, vyrai nuo 14 iki 60 metų amžiaus, kitą dieną, t. y. birželio 24-ąją, 10 val. turi susirinkti į turgaus aikštę. Nepaklususiems buvo grasinama bausmėmis, kurias numato karo meto įstatymai.

Kitą dieną turgaus aikštėje susirinko daugiau kaip 1 tūkst. žmonių. Dalį asmenų atvedė Kretingos partizanai sukilėliai ir atsikuriančių policijos įstaigų darbuotojai. Netrukus lengvaisiais automobiliais į aikštę atvažiavo vokiečiai, vilkintys uniformas su išsiūtomis raidėmis „SD“. Tarp jų buvo karininkų, puskarininkių, eilinių. Vokiečių komendantas per vertėją pasakė kalbą, kurioje gyrė vokiečių kariuomenę, ragino vietos gyventojus vykdyti vokiečių nurodymus, prižiūrėti tvarką, kovoti su komunistais. Paskui pradėta atranka. Pirmiausia iš susirinkusiųjų buvo atskirti visi žydai ir nuvaryti į metaline tvorele aptvertą miesto sodą. Po

to gestapininkai ir vokiečių komendantas įsakė komunistams ir komjaunuoliams išeiti per tris žingsnius į priekį. Vieni išėjo patys, kiti buvo išvesti jėga. Per atranką talkino P. Jakys – jis parodydavo, kuriuos asmenis reikia išvesti. Atrinktuosius nuvedė prie žydų už metalinės tvorelės. Iš suimtųjų, kuriuos saugojo vokiečių kariai, buvo atimti vertingi daiktai: auksiniai žiedai, laikrodžiai, portsigarai ir pan. Vokiečių karininkai ir kareiviai pradėjo tyčiotis iš suimtųjų – juos vertė bėgioti sode. Tuos, kurie atsilikdavo, mušdavo vytiniu. Taip pat vertė suimtuosius šliaužioti, ropoti keliuku ties tvorele, remiantis į žemę alkūnėmis ir kojų pirštais. Tiek ropojančius, tiek atsisakiusius šliaužti gestapininkai mušė iš odos nupintais bizūnais, pagaliais, spardė kojomis. Aukas jie privertė šliaužti 5 ratus. Paskui aukas surikiavo ir laikė kaitroje iki pavakarės⁷¹.

Vienais duomenimis, buvo suimta apie 30⁷², kitais – apie 50⁷³, dar kitais – apie 100–120⁷⁴ nežydų tautybės asmenų, t. y. komunistų, komjaunuolių ir kitų sovietų režimo šalininkų. Esama žinių, kad tarp jų buvo ir apie 20 asmenų, kurie ankstų birželio 25-osios rytą buvo atvežti iš Palangos ir iki išvežimo laikomi miesto valdybos pastate. Kretingoje juos laikė pradžios mokyklos kieme⁷⁵. Po patyčių nežydų tautybės komunistai, komjaunuoliai ir sovietų režimo šalininkai buvo išvežti į grafo Tiškevičiaus dvarą ir uždaryti akmeninėje patalpoje, kurioje iki sovietų okupacijos pradžios buvo kareivinės⁷⁶.

Vienais duomenimis, buvo atskirta apie 300 žydų⁷⁷, kitais – 380, taigi vidutiniškai buvo suimta apie 340 žydų vyrų. Jiems buvo skirta kita vieta⁷⁸. Esama žinių, kad jie buvo laikomi uždaryti sinagogoje⁷⁹, kad baltaraiščiai suimtus žydus konvojavo į kalėjimą⁸⁰. Yra duomenų, kurie leidžia manyti, kad žydai buvo laikomi ir Kretingos policijos areštinės patalpose⁸¹. Galimas daiktas, kad areštinėje

ar kalėjime žydai atsidūrė po to, kai sudegė sinagoga.

Istorikas A. Bubnys skiria trijų tipų žydų izoliavimo vietas: didžiuosius getus, mažuosius getus ir laikinas izoliavimo stovyklas. Nuo Šiaulių, Vilniaus ir Kauno didžiųjų getų mažieji getai ir laikinos izoliavimo stovyklos skyrėsi tuo, kad neturėjo vidinės savivaldos, kalinių skaičius čia retai kada viršydavo 1000 žmonių ribą⁸². A. Bubnys taip pat teigia, kad kai kuriuose provincijos miestuose ir miesteliuose getai ir stovyklos iš viso nebuvo steigiamos. Žudynių išvakarėse žydai buvo laikomi kalėjimuose, daboklėse ir sinagogose, iš ten su apsauga varomi į žudynių vietas ir sušaudomi⁸³. Kyla klausimas: kaip įvardyti kalėjimų, daboklių ir sinagogų, kuriose prieš sušaudymą buvo laikomi žydai, atliktas funkcijas? Nekyla abejonių, kad daboklės, sinagogos ir kalėjimai negali būti laikomi mažaisiais getais. Tačiau ar jų negalima laikyti laikinomis koncentracijos stovyklomis? Suprantama, šie objektai buvo pastatyti ne tam, kad atliktų koncentracijos stovyklų funkcijas. Tačiau juk visuomeninių pastatų paskirtį galima keisti, t. y. priskirti jiems naujas arba panaikinti anksčiau jų turėtas funkcijas. Dėl to kalėjimus, dabokles ir sinagogas galima įvardyti ir kaip objektus, kurie šalia jau turimų funkcijų galėjo atlikti ir jiems naujai skirtas, t. y. laikinų koncentracijos stovyklų funkcijas. Šios papildomos funkcijos nelikdavo iš karto po to, kai įkalinti žydai būdavo sušaudyti. Remiantis A. Bubnio tyrimais ir istorijos šaltiniais galima teigti, kad Kretingos apskrityje nebuvo getų, turinčių vidinę savivaldą. Čia buvo steigiami vidinės savivaldos neturėję mažieji getai ir laikinos izoliavimo stovyklos. Vietas, kuriose buvo sutelkti Kretingos žydų tautybės vyrai nuo 14 iki 60 metų amžiaus, būtų galima apibūdinti kaip visuomeninius pastatus, kuriems greta jau atliekamų funkcijų buvo priskirtos ir laikinų koncentracijos stovyklų funkcijos.

Apibendrinant išvada būtų tokia: birželio 24-osios įvykius galima iš dalies vertinti kaip vokiečių karinės administracijos inicijuoto Kretingos mieste ir valsčiuje gyvenusių žydų izoliavimo pirmąjį etapą, t. y. jų suvarymą į visuomeninius pastatus, kurie greta turimų funkcijų atliko ir laikinų koncentracijos stovyklų funkcijas. Ši operacija Tilžės gestapo pareigūnams buvo naudinga tuo, kad jie perėmė į savo kontrolę tuos žydus ir kitų tautybių asmenis, kuriuos sunaikinti, kaip jau minėta, įpareigojo reicho SS ir policijos vado H. Himmlerio, vokiečių saugumo policijos ir SD vado R. Heydricho nurodymai.

Po Kretingos žydų vyrų suėmimo birželio 24 d. liko neizoliuotos žydų tautybės moterys, vaikai ir pagyvenę vyrai. Yra išlikęs liudijimas, kad Kretingos žydai – vyrai, moterys ir vaikai – buvo suimti tą pačią dieną⁸⁴. Nors šis liudijimas ir nėra tikslus, tačiau jis rodo, kad vokiečių okupacinė administracija nevilkinio reikalų, susijusių su likusių žydų izoliavimu. Esama žinių, kad žydes moteris ir vaikus pradėta suiminėti tuojau po to, kai buvo sušaudyti dieną prieš tai suimti žydai vyrai⁸⁵. Žydų žudynės įvyko birželio 25 d. Vadinasi, žydų tautybės moterų, vaikų ir pagyvenusių vyrų suėmimai, t. y. antrasis izoliavimo etapas, prasidėjo birželio 26 d. Tą dieną Kretingoje kilo gaisras. Pasak vieno įvykių liudytojo, vokiečiai padegė sinagogą, kad būtų pretekstas žydų areštams⁸⁶. Istorikas J. Kanarskas savo knygoje rašo, kad sinagoga buvo padegta tuo metu, kai buvo vykdomos žydų represijos. Vokiečiai ir jų talkininkai, ieškodami besislapstančio rabino Benjamino Perskio, 1941 m. birželio 26 d. padegė sinagogą, nes manė, kad jis tenai pasislėpęs. Įsisiėlusį ugnis persimetė į šalia stovinčius namus ir pradėjo siaubti miestą⁸⁷. Iš degančių ir dar nedegiančių namų įvairūs daiktai, baldai ir patalynė buvo nešami į turgaus aikštę. Hektaro plotą užimanti aikštė per valandą tapo milžiniška įvairių daiktų sankrova. Iš degan-

čių žydų namų buvo išnešami nepaeinantys senukai ir sunkūs ligoniai. Jie kaip pakliuvo, lyg malkų pagaliai, buvo sumesti miesto aikštės pietrytiniame kampe. Milžiniškas ugnies stulpas turgaus aikštę supo iš trijų pusių. Pradėjo degti aikštėje sukrauti daiktai ir patalynė. Dūmai ir pūkai užtemdė saulę. Vienuolyno sode ir šalia valstybinio banko senoviniame name užsidedė ginklų ir amunicijos sandėliai. Ėmė sproginėti granatos, minos, benzino bakai ir įvairūs šaudmenys. Sprogusių sviedinių skeveldros skraidė po visą aikštę. Pavakary liepsnų jūra aplinkui aikštę pamažu nurimo. Dideliuose buvusio miesto plotuose ruseno menki pastatų likučiai. Taip per dieną sudegė didesnė miesto dalis, bažnyčia, vienuolynas ir jo pastatai. Išliko tik į rytus nuo turgavietės ir Birutės gatvėje stovintys namai. Kitur beliko griuvėsiai, nuodėguliai ir riogsančios apgriuvusių mūrinių namų sienos⁸⁸.

Turint galvoje tą faktą, kad birželio 26 d. Kretingoje kilo gaisras, galima daryti prielaidą, jog žydės moterys, vaikai ir pagyvenę vyrai buvo suimti ir izoliuoti ne per vieną, o per dvi dienas, t. y. birželio 26 ir 27 d. Moterų, vaikų ir pagyvenusių vyrų sutelkimo vietą galima pavadinti mažuoju getu. Esama žinių, kad suimtieji buvo uždaryti į getą maždaug 1 km atstumu nuo Kretingos⁸⁹. Istorikas A. Bubnys teigia, kad getas buvo įsteigtas Pryšmančių dvare⁹⁰. Istoriko J. Kanarsko nuomonė kita. Jis, remdamasis kraštotyrininko Igno Jablonskio surinkta medžiaga, teigia, kad Kretingos žydės su vaikais buvo uždarytos į getą, įrengtą daržinėje Kluonalių (Taikos) gatvėje⁹¹. Jau minėta, kad Kretingoje 1923 m. gyveno apie 904 žydai, 1939 m. – apie 800, 1941 m. – apie 1000 žydų. Remiantis šia statistika galima daryti prielaidą, kad galėjo būti izoliuota, t. y. suvaryta į laikinas koncentracijos stovyklas ir mažąjį getą, apie 900 žydų vyrų, moterų ir vaikų. Apibendrinant galima teigti, kad per pirmąjį etapą buvo izoliuota, t. y. suvaryta į trumpalaikes

laikinas koncentracijos stovyklas, apie 340 žydų vyrų nuo 14 iki 60 metų amžiaus. Per antrąjį etapą izoliuota, t. y. suvaryta į mažąjį getą, apie 560 žydų tautybės moterų, vaikų ir pagyvenusių vyrų.

Geto kalinius saugojo pagalbinės policijos nariai. Apsauginiai taip pat konvojuodavo kalinius dirbti viešųjų darbų. Yra žinių, kad maždaug 20–25 geto moterys tvarkė Kretingos miesto centrinę aikštę⁹². Vienas buvęs Palangos baltaraištis teigė, kad iš Kretingos į stovyklą prie Valteriškių kaimo (Palangos vls.) buvo atvežta apie 100 žydų tautybės merginų⁹³.

KVECIŲ MIŠKELIS

Kvecių miškelis prie Kretingos buvo viena iš keturių apskrities centre gyvenusios žydų bendruomenės žūties vietų. Dokumentų rinkinyje „Masinės žudynės Lietuvoje 1941–1944“ paskelbtais duomenimis, Kvecių miškelyje, senojo kelio Kretinga–Palanga dešinėje pusėje, 1941 m. birželio ir liepos mėn. sušaudyta apie 700 vyrų ir moterų⁹⁴. Kretingos komisijos 1945 m. balandžio 11 d. akto duomenimis, čia buvo nužudyta apie 800 lietuvių, rusų ir žydų tautybės žmonių, maždaug 300 moterų ir apie 500 vyrų⁹⁵. Įvykių liudytojas, okupacijos laikotarpiu kalėjęs Kretingos areštinėje, vėliau teigė, kad jį beveik 40 kartų vedė kasti duobių į žydų kapines, į mišką už miesto⁹⁶. Šie duomenys leidžia daryti prielaidą, kad apie 700–800 aukų Kvecių miškelyje buvo sušaudyta per daugiau nei 10 operacijų. Detalai atkurti kiekvieną jų neįmanoma dėl duomenų stokos. Minėtame dokumentų rinkinyje rašoma, kad Kvecių miškelyje žudynės vyko 1941 m. birželio ir liepos mėn. Abejotina, ar šios chronologinės ribos yra tikslios, nes esama žinių ir apie gruodžio mėn. Kvecių miškelyje vykusias žudynes.

Pirmosios žudynės įvyko 1941 m. birželio 25 d. Prieš joms prasidedant, tos dienos pirmoje pusėje pagalbinės policijos nariai ir vokiečių kariai dalį nežydų tautybės suimtųjų varė iš Tiškevičiaus dvaro į ligoninę, ten jie turėjo krauti statybines medžiagas. Kitą dalį suimtųjų vedė prie tilto atlikti su jo statyba susijusių darbų. Maždaug 15–16 val. suimtieji buvo sugrąžinti į tą vietą, iš kurios buvo išvesti. Paskui iš sutelkimo vietos jie buvo varomi konvojumi į miesto aikštę, kur stovėjo keletas sunkvežimių ir lengvųjų mašinų. Greta jų stovėjo vokiečiai, vilkintys uniformomis su užrašais „SD“. Ant uniformų buvo kaukolių ir sukryžiuotų kaulų ženklai. Kita dalis vokiečių, t. y. karo lauko žandarmerijos nariai, vilkėjo žalsvomis uniformomis. Jie iškratė suimtuosius, atėmė iš jų dokumentus ir sudegino. Apie 16–17 val. Kretingos policininkai, baltaraiščiai ir vokiečių kariai susodino nežydų tautybės komunistus, komjaunuolius ir kitus sovietų režimo rėmėjus maždaug į 4 sunkvežimius. Žydai buvo sodinami į kitas transporto priemones. Kartu su suimtaisiais į sunkvežimius lipo ir vokiečių kariai, jie stovėjo pasirėmę į kėbulo atramas. Netrukus mašinų kolona pajudėjo keliu, vedančiu iš aikštės į Palangos miestą. Konvojaus priekyje motociklais važiavo vokiečių kariai. Kolona sustojo prie Kvecių miškelio. Baudėjai, kurių dalis buvo ginkluoti automatais, apsupo tą vietą ir užtvėrė kelią Kretinga–Palanga. Pirmiausia buvo išlaipinti nežydų tautybės suimtieji. Vienais duomenimis, jie buvo suklupdyti ant kelių, kitais – susodinti ant žemės pievelėje. Nuo žydų jie buvo laikomi atskirai. Netrukus prie miškelio atvažiavo mašina, kuri atvežė kastuvus. Maždaug 16 žydų buvo priversti paimti kastuvus ir eiti kasti duobių. Tuo metu, kai duobės buvo kasamos, baudėjai kasėjus mušė šautuvų buožėmis, spardė ir kitaip iš jų tyčiojosi. Buvo iškasta „L“ formos apie 40 m ilgio ir apie 2 m pločio duobė. Kitais duomenimis, buvo dvi duobės:

viena maždaug 20 m ilgio ir 2–3 m pločio, kita – maždaug 12–15 m ilgio ir 2–3 m pločio. Galimas daiktas, kad duobė buvo viena. Įspūdis, kad buvo dvi duobės, galėjo susidaryti dėl jos ypatingos formos. Kai duobės buvo iškastos, baudėjai tyčiojosi iš duobkasių – vertė juos šokinėti per duobes. Vieniems pavykdavo persokti, kiti į jas įkrisdavo. Vienas vokiečių žydai Solovėjui Zelikui kastuvu prakirto petį. Vykstant parengiamiesiems darbams, lengvuju automobiliu į Kvecių miškelį atvažiavo P. Jakys, o netrukus – ir aukšto rango vokiečių karininkas, lydimas dviejų adjutantų. Prie mašinos pribėgo karininkas, atidarė duris ir padėjo išlipti atvykusiam karininkui. Tada buvo surengtas karo lauko teismas. Vokiečių karininkai ir P. Jakys kvietė prie savęs po vieną nežydų tautybės asmenį, kurie buvo įtariami buvus komunistais, komjaunuoliais ir sovietų režimo rėmėjais. Per vertėją vyko jų apklausa. Vieni iš jų buvo paleisti, kiti nuvesti į jiems specialiai skirtą vietą ir saugomi. Paleisti buvo 35 asmenys.

Po teismo prasidėjo žudynės. Pirmiausia baudėjai sušaudė apie 16 žydų, kurie iškasė duobes. Paskui jie vedė kitas aukas grupelėmis (maždaug po 8 asmenis) prie duobės ir rikiavo jas veidu į duobę. Vokiečių kariai atvestuosius sušaudė ir aukos sukrito į duobę. Tada baudėjai ėjo prie duobės ir aukas, kurios dar rodė gyvybės ženklų, pribagė pistoletų šūviais. Esama žinių, kad aukas šaudė apie 30–40 vokiečių karininkų ir kareivių. Žudynės baigėsi prieš nusileidžiant saulei, apie 21–22 val.⁹⁷ Per operaciją dalis baudėjų pasiėmė aukoms priklausiusių daiktų⁹⁸.

Vienas įvykių liudytojas teigė, kad 1941 m. birželio 25 d. Kvecių miškelyje buvo sušaudyta apie 500 aukų⁹⁹. Iš tiesų šis skaičius daugiau atspindi bendrą per kelias operacijas Kvecių miškelyje nužudytų aukų skaičių. Istoriko A. Bubnio teigimu, 1941 m. birželio 25 d. Tilžės operatyvinio būrio gestapininkai ir

Klaipėdos vokiečių policininkai nužudė 214 vyrų ir 1 moterį. Didesnė aukų dalis buvo žydai¹⁰⁰. „Holokausto Lietuvoje atlaso“ duomenimis, sušaudyta 214 žmonių, iš jų 180 buvo žydai, kiti – lietuvių komunistai¹⁰¹. Vadinasi, tarp sušaudytųjų buvo 34 nežydų tautybės sovietų režimo šalininkai. Kadangi buvo paleisti 35 asmenys, galima daryti išvadą, kad į žudynių vietą buvo atvežti maždaug 69 buvę sovietų režimo rėmėjai, tad kartu su žydais buvo apie 249 asmenys.

Žinios apie Kvecių miškelyje po birželio 25 d. vykusias žudynes yra fragmentiškos. Kas gi buvo kiti maždaug 486–586 ten palaidoti asmenys? Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į tai, kad birželio 25 d. buvo sušaudyta 180 vyrų, t. y. ne visi birželio 24 d. suimti žydų tautybės vyrai, kurių skaičius siekė maždaug 340 asmenų. Vadinasi, po egzekucijos turėjo likti gyvi dar apie 160 žydų vyrų. Pasak įvykių liudytojo Stasio Kirklio, po birželio 25 d. Kvecių miškelyje žudynės vyko ir vėliau, t. y. kelias dienas iš eilės¹⁰². Įvykio liudytojos, netoli Kvecių miškelio gyvenusios Petrės Norkienės teigimu, birželio 29 d. baudėjai vedė žydus grupėmis po 20–25 žmones prie iškastos duobės. Kai aukas sušaudydavo, baudėjai atvesdavo kitą grupę žmonių. Atvestieji turėdavo užversti sušaudytuosius žemėmis, tada juos pačius statydavo prie duobės. Iš viso tą dieną kulkosvaidžiais ginkluoti vokiečiai sušaudė apie 150 žydų¹⁰³. Šie duomenys leidžia manyti, kad aukomis tapo žydai, kurie buvo suimti birželio 24 d. ir kuriems pavyko išvengti kitą dieną vykusios naikinimo operacijos. Taigi po birželio 29 d. žudynių Kvecių miškelyje jau buvo sušaudyta apie 330 žydų vyrų ir 34 nežydų tautybės asmenys. Iš viso sušaudyti 364 žmonės.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Kvecių miškelyje greičiausiai buvo palaidota tik didžioji, tačiau ne absoliuti dauguma birželio 24 d. suimtų ir sušaudytų maždaug 340 žydų vyrų. Taip manyti leidžia žinios,

pasak kurių, prie tvenkinio ties vienuolynu sušaudyti žydų tautybės vyrai galėjo būti palaidoti žydų kapinėse. Kas gi buvo tie kiti maždaug 336–436 Kvecių miškelyje palaidoti asmenys? Dokumentų rinkinyje „Masinės žudynės Lietuvoje 1941–1944“ Kvecių miškelis įvardijamas ir kaip moterų žūties vieta¹⁰⁴. Jau minėta, kad birželio 26 ir 27 d. buvo suimta apie 560 žydų tautybės moterų, vaikų ir pagyvenusių vyrų. 100 moterų buvo išvežtos į stovyklą prie Valteriškių kaimo už Palangos. Šios stovyklos kaliniai buvo sušaudyti per 1941 m. spalio 12 d. Kunigiškių miške vykusią naikinimo operaciją¹⁰⁵. Žinių apie tai, kad likusios 460 aukų buvo išvežtos į kitas vietas, nėra, todėl jų žūtis gali būti siejama tik su Kvecių miškeliu ir Kretingos žydų kapinėmis. Dėl duomenų trūkumo neįmanoma nustatyti konkretų kiekvienoje iš minėtų dviejų vietų nužudytų žmonių skaičių. Galima prielaida, kad šiose dviejose vietose galėjo būti palaidota po pusę birželio 26 ir 27 d. suimtų 460 žydų, t. y. po 230 asmenų. Apibendrinant galima teigti, kad Kvecių miškelyje galėjo būti palaidota apie 560 birželio 24, 26 ir 27 d. suimtų Kretingos miesto, valsčiaus žydų bendruomenės narių. Vokiečių okupacijos laikotarpiu Kretingos areštinėje kalėjus Nikodemas Garionis vėliau liudijo, kad lietuvių policininkai jį ne kartą vežė kasti duobių žydų kapinėse, miškelyje. Buvo sušaudyta apie 400 lietuvių¹⁰⁶. Šis skaičius leidžia manyti, kad nežydų tautybės asmenys sudarė mažesnę sušaudytųjų dalį. Buvęs Kretingos saugumo policijos darbuotojas G. Bražinskas vėliau duodamas parodymus teigė, kad P. Jakio įsakymu 1941 m. liepos mėn. policijos kieme buvo nužudyti keturi ar penki iš kalėjimo atvesti vyrai, komunistai ir NKVD agentai, kurių kūnai buvo išvežti ir palaidoti miškelyje. Juos laidojant buvo sušaudyti dar keli buvę NKVD agentai¹⁰⁷. Sprendžiant iš G. Bražinsko parodymų, darytina išvada, kad buvo

nužudyta mažiausiai 7 buvę sovietų režimo šalininkai. Anot įvykių liudytojo Izidoriaus Mikalausko, Kvecių miškelyje 1941 m. gruodžio mėn. buvo sušaudyti ir užkasti vienoje duobėje buvęs knygnešys, laisvamanis Jurgis Gudas ir komunistas Kostas Salys¹⁰⁸, taigi, G. Bražinsko ir I. Mikalausko liudijimais, iš viso 9 asmenys.

Apibendrinant pateiktus duomenis išvada būtų tokia: Kvecių miškelyje yra palaidoti maždaug 43 nežydų tautybės asmenys, kurie buvo įtariami buvus sovietų režimo šalininkais. Iš bendro čia nužudytų žmonių skaičiaus (700–800 asmenų) jie kartu su žydais sudarė apie 603 aukas.

ŽYDŲ KAPINĖS

Kretingos žydų kapinės buvo antroji apskrities centro žydų bendruomenės žūties vieta. Įvykių liudytojas Antanas Bekštys teigė, kad žydų kapinėse žuvo apie 200 žmonių¹⁰⁹. Pasak liudytojo Kazio Lingio, kasusio duobes Kretingos žydų kapinėse ir Vėžaičiuose, šiose vietose 1941 m. rugsėjo mėn. žuvo apie 500 žmonių¹¹⁰. Minėtame dokumentų rinkinyje rašoma, kad žydų kapinėse 1941 m. rugpjūčio mėn. buvo nužudyta apie 356 asmenys¹¹¹. Kretingos komisijos 1945 m. balandžio 11 d. duomenimis, žydų kapinėse buvo nužudyta apie 600 žmonių¹¹². Kretingos gyventoja Sofija Padleckytė teigė, kad žydų kapinėse nužudyta apie 2000 žmonių¹¹³. Pastarieji duomenys yra perdėti ir atspindi bendrą skaičių asmenų, kurie žuvo Kretingoje per visą okupacijos laikotarpį. Taigi Kretingos žydų kapinėse nužudyta ir palaidota nuo 356 iki 600 asmenų.

Turimi duomenys rodo, kad duobių aukoms palaidoti iškasimu rūpinosi Kretingos lietuvių viešosios, saugumo ir kriminalinės policijos pareigūnai¹¹⁴. Įvykių liudytojo K. Lingio teigimu, jis maždaug 26 kartus

vyko kasti duobių į žydų kapines ir Vėžaičių miestelį¹¹⁵. Buvęs areštinės kalinys N. Gario-nis teigė, kad žydų kapinėse, miške už miesto duobes kasė apie 40 kartų¹¹⁶. Taigi galima manyti, kad didesnio ar mažesnio masto žudynės kapinėse vyko daugiau nei 10 kartų. Minėtame dokumentų rinkinyje paskelbtas teiginys, kad žudynės žydų kapinėse vyko tik 1941 m. rugpjūčio mėn., nėra tikslus. Esama žinių, kad žydų kapinėse yra palaidota aukų, kurios buvo nužudytos birželio pabaigoje, ir kad žudynės kapinėse vyko ir rugsėjo mėn.

Trūkstant duomenų neįmanoma tiksliai atkurti, kaip vyko kiekviena žmonių naikinimo operacija Kretingos žydų kapinėse. Turimos žinios fragmentiškos, atspindi tik kai kurių kapinėse vykusių operacijų epizodus. Remiantis jomis galima manyti, kad tarp kapinėse žuvusiųjų palaidoti 7 žydai, nužudyti 1941 m. birželio pabaigoje prie tvenkinio ties vienuolynu. Pasak vieno įvykių liudytojo, jis maždaug 1941 m. liepos pabaigoje išėjo į savo namų kiemą ir pamatė šalia žydų kapinių tvoros susodintų žydų tautybės moterų grupę. Greta jų stovėjo ginkluota sargyba. Jis matė, kaip du iki pusės nusirengę vyrai vieną žydę nuvedė už kapinių tvoros. Ten jie moterį perdavė dviem iki pusės nusirengusiems vyrams ir keturiems vokiečių karininkams, stovėjusiems šalia iškastos duobės. Moteris buvo nurengta. Baudėjai, kurie buvo nusirengę iki pusės ir stovėjo prie duobės, laikė rankose pagalius. Jais vienu metu smūgiavo moteriai į galvą ir ši pargriuvo. Po to vėl smūgiavo kelis kartus į galvą. Paskui kiti du vyrai nužudytąją už kojų nutempė į duobę. Taip pat buvo pasielgta ir su kitomis moterimis, kurios buvo už tvoros¹¹⁷.

Įvykius mačiusio Antano Dirmeikio liudijimu, jis vieną sekmadienio rytą nuėjęs maudytis į upę ties žydų kapinėmis išgirdo širdį veriančius riksmus, sklindančius nuo žydų kapinių. Kapinėse jis pamatė būrį moterų, kurias po vieną du policininkai varė prie

saugumiečio V. Smilgio, plėšė nuo jų drabužius. V. Smilgys su kuolu mušė tas moteris per pakaušį. Žudomos moterys suspigusios virto į duobę. Vėliau paaugliai žydų kapinėse rado ąžuolinį vėzdą, aptrauktą brezentu ir išteptą derva. Su tuo kuolu V. Smilgys ir kiti baudėjai nužudė daug žmonių¹¹⁸. Vienas liudytojas tardomas prisiminė epizodą, kai 1941 m. rugsėjo mėn. vykusios operacijos metu saugumo policijos darbuotojai V. Smilgys, G. Bražinskas ir jų pagalbininkas A. Bekštys pagaliu daužė aukštą ir fiziškai tvirtą žydų tautybės moterį. Baudėjai smūgiais jos „nepriveikdavo“, po smūgių serijos ji vis likdavo gyva. Būdama duobėje ji mėgino iš jos išlipti. Po šių „nesėkmių“ A. Bekštys paėmė šautuvą ir penkis kartus į ją šovė¹¹⁹. G. Bražinskas tardomas teigė: „Pradėjus man dirbti Kretingos saugumo policijoje, rajone jau buvo beržinė lazda. Man pats Smilgys yra pasakojęs, kad jis su ta lazda žydkapyje daug žydų yra užmušęs. Mes tą lazdą vadinome „Stalino lazda“. Kas ją pagamino ir kas ją pirmas pavadino „Stalino lazda“, aš nežinau. Aš esu sakęs Jakiui, kad su tos lazdos pagalba likviduoti žmones yra per žiauru. Tačiau Jakys man atsakė, kad iš gestapo yra pageidavimas likviduoti visus pasmerktuosius be triukšmo ir kad nebūtų apylinkėje šaudoma. Iš tikrųjų, NKVD agentų, komunistų ir žydų ta lazda Smilgys yra išžudęs nemažai.“¹²⁰

Atskiromis žydų naikinimo operacijų dienomis žydų kapinėse nužudytų aukų skaičius nebuvo vienodas. Buvusio žudynių dalyvio liudijimu, per vieną operaciją buvo nužudytos apie 6, per kitą – apie 15, dar per kitą – apie 30, per ketvirtą operaciją – apie 3, per penktą – apie 10–15 aukų¹²¹. Esama žinių, kad žydų kapinėse vienos naikinimo operacijos metu baudėjai dalijosi nužudytų aukų daiktus¹²².

Kaip jau minėta, Kretingos žydų kapinėse galėjo būti palaidota pusė birželio 26 ir 27 d. suimtų 460 žydų, t. y. maždaug 230 asme-

nų. Kartu su birželio 24 d. suimtais ir prie tvenkinio nužudytais asmenimis žydų aukų galėjo būti apie 237. Turimi duomenys rodo, kad kapinėse sušaudyta, palaidota ir nežydų tautybės asmenų, kurie įtarti buvus sovietų režimo šalininkais. Vienas iš jų buvo Juozas Stonkus, jis įtartas buvęs NKVD agentu¹²³. Įvykių liudytojas Juozas Stelmokas konkrečiai įvardijo 18 nežydų tautybės asmenų, kurie buvo nužudyti maždaug 1941 m. antroje pusėje. Kitų nužudytųjų vardų ir pavardžių jis neįvardijo. Jo pateikti duomenys apie žudynių vietą gan prieštaringi. Viena vertus, jis sakė, kad visos aukos žuvo žydų kapinėse. Kita vertus, jis teigė, kad dvi aukos buvo nužudytos Kuliuose ir Šiauliuose, viena auka nusižudė kameroje¹²⁴.

Nors duomenys ir prieštaringi, tačiau galima daryti prielaidą, kad žydų kapinėse buvo palaidota apie 20 asmenų, galėjusių būti sovietų režimo šalininkais. Apibendrinant galima teigti, kad žydų kapinėse palaidota ne mažiau kaip 21 nežydų tautybės asmuo, įtariamai buvus sovietų režimo šalininkais. Jie kartu su žydais sudarė apie 258 aukas iš bendro kapinėse nužudytų ir palaidotų asmenų skaičiaus (kaip minėta, jų galėjo būti nuo 356 iki 600).

PRIE ŠV. ANTANO RŪMŲ IR VIENUOLYNO TVENKINIŲ

Dabar Kretingos mieste yra keturi tvenkiniai, t. y. parko I, parko II, parko III ir Kretingos vienuolyno tvenkinys. Turimi archyviniai duomenys leidžia manyti, kad žydai buvo žudomi prie dviejų Kretingos miesto tvenkinių. Vienas iš jų buvo prie šv. Antano rūmų, kitas – prie vienuolyno. Kretingos komisijos 1945 m. balandžio 11 d. akte rašoma, kad prie tvenkinio (konkrečiai jo vieta nenurodyta) buvo sušaudyta apie 300–350 žmonių¹²⁵. Šiuos duomenis sugretinus su kitais duomenimis

galima daryti prielaidą, kad jie iš tiesų daugiau atspindi Kvečių miškelyje ir žydų kapinėse palaidotų aukų skaičius.

Dėl archyvinių duomenų stokos, deja, neįmanoma detaliai atkurti prie tvenkinių vykusių žydų žudynių. Remiantis turimais duomenimis galima teigti, kad žudynės prie tvenkinio ties vienuolynu vyko praėjus dviem ar trimis dienoms po birželio 24 d. įvykių Kretingos turgaus aikštėje. Pasityčiojimo iš žydų ir jų žudynių prie tvenkinio vaizdas tuo metu stebėjo po vakarinių mišių iš bažnyčios eję, taip pat ir jose nedalyvavę miesto gyventojai. Žalsvos spalvos uniformomis vilkintys vokiečių kariai vertė žydus ropoti į tvenkinį ir atgal. Dalis žydų buvo leisgyviai. Kankintojai, atsisėdę ant tų, kurie „blogai ropojo“, daužė juos per galvą ir kitas kūno vietas, paskui vėl vertė ropoti. Tuos, kurie nepajėgė to daryti, ten pat šaudė. Buvo nušauti 5 tvenkinyje buvę žydai. 2 žydai nušauti prie tvenkinio iš už nugaros, kai išlipo iš vandens. Jie jau nepajėgė stovėti. Juos ant kojų pastatė du vokiečių kariai. Tada prie jų priėjo vokiečių karininkas, išsitraukė pistoletą ir šovė iš pradžių pirmajam, po to antrajam į galvą. Nužudytųjų kūnai buvo sumesti į žvyruobę¹²⁶. Remiantis šiais duomenimis galima daryti išvadą, kad vokiečių karo lauko žandarmerijos nariai prie tvenkinio nužudė ne mažiau kaip 7 žydų tautybės asmenis. Archyviniuose dokumentuose, deja, nenurodoma, kurios apskrities vietovės žydų bendruomenės nariai buvo šie asmenys. Reikia pažymėti, kad minėtų įvykių prie tvenkinio metu buvo sušaudyti dar ne visi Kretingos valsčiaus žydų bendruomenės vyrai, kurie buvo suimti birželio 24 d. Vadinas, minėti 7 nužudytieji galėjo būti šios bendruomenės nariai. Įvykių liudytojo Boleslovo Sinečio teigimu, prie tvenkinio nužudytų aukų kūnai buvo laidojami žydų kapinėse¹²⁷. Taigi nužudytieji galėjo būti irgi ten palaidoti.

Žudynės prie tvenkinio ties šv. Antano rūmais prisiminė tų įvykių liudytojas Antanas Bacevičius. Prasidėjus nacių okupacijai, jis buvo suimtas ir kalinamas šv. Antano rūmų rūsyje. Pro kameros langą jis matė, kaip iš įvairių kamerų išvedė apie 80 žydų. Ginkluotos sargybos lydimi jie buvo nuvesti prie tvenkinio maždaug už 150–200 m. Ten juos privertė nuo kalnelio ropoti žemyn. Tie, kurie nespėjo nusileisti nuo kalnelio, buvo mušami lazdomis. Paskui visus žydus ginkluota sargyba nuvarė prie tvenkinio. Juos vertė plaukti per tvenkinį nuo vieno kranto prie kito. Į tuos, kurie nespėjo plaukti, buvo šaudoma. Dalis jų grįžo į kameras, o dalis buvo sušaudyta¹²⁸.

A. Bacevičiaus liudijimo analizė leidžia manyti, kad šios žudynės vyko 1941 m. liepos mėn. pirmoje pusėje. Kas gi buvo tie areštinėje laikyti apie 80 žydų? Autoriaus manymu, tai buvo ne Kretingos, o iš kitų apskrities vietovių atvežti žydų bendruomenių nariai. Iš jų buvo tyčiojamasi tuo metu, kai Kretingos žydų bendruomenės vyrai jau buvo išžudyti. Tai, kad iš aukų tyčiojosi ir jas šaudė žalsva uniforma vilkintys pareigūnai, leidžia manyti, kad šias „maudynes“ surengė vokiečių karo lauko žandarmerijos pareigūnai. Neatmestina ir prielaida, kad čia galėjo būti vokiečių saugumo policijos ir SD pareigūnų. Tilžės operatyvinio būrio „darbų“ kronikoje yra žinių, kad Kretingoje, motinoms matant, kūdroje buvo prigirdyta vaikų¹²⁹. Kronikoje šio įvykio konkretus laikas nenurodytas. Visai tikėtina, kad nuskandintų vaikų kūnai buvo palaidoti žydų kapinėse.

IŠVADOS

Kretingos valsčiaus ir apskrities žydų bendruomenės žūtis 1941 m. vasarą ir rudenį buvo vokiečių okupacinės valdžios įstaigų (vokiečių karo komendantūros, civilinės

administracijos, karo lauko žandarmerijos, Tilžės operatyvinio būrio) ir lietuvių institucijų (savivaldos, viešosios, saugumo ir kriminalinės policijos, pagalbinės policijos) bendradarbiavimo padarinius. Didžiausia atsakomybė už žydų bendruomenės sunaikinimą tenka Tilžės operatyviniam būriui, Telšių apygardos Kretingos rajono lietuvių saugumo ir kriminalinės policijos pareigūnams, nes šios abi įstaigos organizavo žydų ir kitų asmenų žudynes. Operacijoms vykdyti jos pasitelkdavo vokiečių karo lauko žandarmerijos, lietuvių viešosios policijos pareigūnus, pagalbinės policijos narius. Šios pajėgos atliko veiksmus, susijusius su žydų ir kitų asmenų izoliavimu, mažųjų getų ir laikinųjų koncentracijos stovyklų apsauga, aukų konvojavimu ir sušaudymu ar nužudymu kitais būdais žudynių vietose. Lietuvių savivaldos įstaigų atsakomybė mažesnė, nes jos atliko kitokio pobūdžio veiksmus nei policijos darbuotojai, t. y. tvarkė su žydų turto nusavinimu ir realizavimu susijusius reikalus ir prisidėjo prie žydų izoliavimo. Kretingos apskritis nuo kitų Lietuvos apskričių (pvz., Vilniaus, Kauno, Kėdainių) skyrėsi tuo, kad žydų ir kitų asmenų naikinimo operacijoms vykdyti nebuvo naudojami lietuvių savisaugos batalionai, čia nebuvo didžiųjų getų kaip Kaune, Vilniuje, Šiauliuose.

Kretingos valsčiuje ir apskrityje 1941 m. vasarą ir rudenį prie žydų ir kitų asmenų persekiojimo bei naikinimo netiesiogiai prisidėjo 731 vietos gyventojas; tai buvo pareigūnai, tuo metu dirbę lietuvių savivaldos įstaigose (32 asmenys), viešojoje policijoje (93), saugumo ir kriminalinėje policijoje (6), tarnavę pagalbinėje policijoje (apie 600 asmenų). Kretingos mieste ir valsčiuje prisidėjo 86 asmenys, t. y. 4 savivaldybės, 6 saugumo ir kriminalinės policijos, 26 viešosios policijos įstaigų pareigūnai ir 50 pagalbinės policijos narių. Laikyti juos netiesioginiais žydų žudynių dalyviais galima dėl to, kad tarny-

boms, kurioms jie priklausė, nacių režimas primetė uždavinius, susijusius su žydų ir kitų asmenų persekiojimu. Nors dalis iš jų galbūt neatliko konkrečių su žydų persekiojimu ir naikinimu susijusių funkcijų, tačiau jie savo naryste palaikė tarnybą, kurios atliko minėtus veiksmus, egzistavimą. Iš 731 asmens konkrečius veiksmus, susijusius su netiesioginiu ir tiesioginiu dalyvavimu vykdant žydų ir kitų asmenų persekiojimą ir naikinimą, atliko 242 asmenys; jų vardai ir pavardės yra išlikusios istorijos šaltiniuose. Iš jų tiesiogiai dalyvavo žydų naikinimo operacijose, t. y. aukas žudė, 79 asmenys. Kretingos mieste ir valsčiuje prie žydų ir kitų asmenų žūties netiesiogiai prisidėjo 25 asmenys. Iš jų 11 dalyvavo ir tiesiogiai, t. y. šaudė aukas. Minėtas žydų naikinimo operacijose dalyvavusių asmenų skaičius – 242 – neatspindi tikrojo genocido vykdytojų skaičiaus. Istorijos šaltiniuose vardais ir pavardėmis įvardijami ne visi genocido vykdytojai. Šis skaičius turėtų būti didesnis. Kiekvienam Kretingos valsčiui teko maždaug po 60,92 gyventojų, prisidėjusių prie žydų ir kitų asmenų persekiojimo ir naikinimo.

Išskirtini du Kretingos žydų bendruomenės žūtis 1941 m. vasarą ir rudenį etapai. Pirmasis etapas – žydų izoliavimas. Kretingos turgaus aikštėje birželio 24 d. buvo suimta apie 340 žydų vyrų, jie buvo uždaryti sinagogoje, kalėjime ir policijos areštinės patalpose, kurios greta pagrindinės paskirties atliko ir laikinų koncentracijos stovyklų funkcijas. Žydų suėmimas sutapo su nežydų tautybės asmenų, įtariamų buvus sovietų režimo šalininkais, areštais. Birželio 26 ir 27 d. suimtos žydų tautybės moterys, vaikai ir pagyvenę vyrai (apie 560 asmenų) buvo uždaryti į mažąjį getą, kuris neturėjo savivaldos. Vienais duomenimis, getas buvo Pryšmančių dvare, kitais – Kluonalių gatvėje buvusioje daržinėje. Apie 100 mažojo geto kalinių, t. y. moterų, buvo išvežta į stovyklą prie Valteriškių kaimo

(Palangos vls.). Kretingos apskritis iš kitų Lietuvos vietovių išsiskyrė tuo, kad joje nebuvo didžiųjų getų. Žydų izoliavimas Tilžės operatyvinio būrio nariams reiškė ir jų kontrolę, palankią galimybę įvykdyti jų žudynes.

Antrasis Kretingos žydų bendruomenės žūties 1941 m. vasarą ir rudenį etapas – jų naikavimo operacijos, vykusios Kretingos ir Palangos valsčių teritorijoje. Kvecių miškelyje 1941 m. birželio pabaigoje sušaudyta apie 330 žydų vyrų, suimtų birželio 24 d. Yra tikimybė, kad 1941 m. rugpjūčio ir rugsėjo mėn. čia galėjo būti sušaudyta ir palaidota apie 230 žydų tautybės moterų, vaikų ir pagyvenusių vyrų, suimtų birželio 26–27 d., taigi iš viso apie 560 asmenų.

Kretingos žydų kapinėse sušaudyta ir kiais būdais nužudyta apie 230 žydų tautybės

moterų, vaikų ir pagyvenusių vyrų, kurie buvo suimti birželio 26–27 d. Čia palaidoti ir 7 žydai, suimti birželio 24 d. ir sušaudyti prie tvenkinio ties vienuolynu. Taigi šiose kapinėse iš viso palaidota apie 237 Kretingos valsčiaus žydų bendruomenės nariai.

1941 m. spalio 12 d. Kunigiškių miške (Palangos vls.) kartu su kitais stovyklos prie Valteriškių kaimo kaliniais, t. y. Palangos žydų bendruomenės nariais, buvo sušaudyta ir apie 100 Kretingos žydų bendruomenės moterų. Kvecių miškelis ir Kretingos žydų kapinės yra ne tik žydų bendruomenės narių, bet ir nežydų tautybės asmenų, įtariamų buvus lojaliais sovietų režimui, žūtis vieta. Kvecių miškelyje palaidoti 43, o Kretingos žydų kapinėse – 21 pastarajai kategorijai priskirtinas asmuo.

Nuorodos

¹ L. Truska, *Lietuviai ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio. Antisemitizmo raida Lietuvoje*, Vilnius, 2005, p. 273.

² *Lithuania. Crime and Punishment*, 1999, January, Nr. 6, p. 139 a. p.

³ A. Bubnys, *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*, Vilnius, 1998; to paties, „Holokaustas Lietuvos provincijoje 1941 m.“, http://www.komisija.lt/Files/www.komisija.lt/File/Tyrimu_baze/Naciu%20okupacija/Holokaustas%20Lietuvos%20provincijoje/Zydu%20persekiuojimas/Pirmosios%20Karo%20dienos/A.Bubnio%20mokslinis%20darbas%20%28lietuviu%20k.%29.pdf; to paties, „Lietuvos žydų mažieji getai ir laikinosios izoliavimo stovyklos“, „Lietuvių saugumo policija ir holokaustas“, *Holokaustas Lietuvoje 1941–1944 m.*, Vilnius, 2011, p. 135–165, 359–380.

⁴ *Lietuvos žydų žudynių byla /sudarė Alfonsas Eidintas/*, Vilnius, 2001; A. Eidintas, *Žydai, lietuviai ir holokaustas*, Vilnius, 2002.

⁵ R. Puišytė, „Masinės žudynės Lietuvos provincijoje“, *Žydų muziejus. Almanachas*, Vilnius, 2001, p. 174–201.

⁶ J. Kanarskas, *Kretinga. Praeities skraistę praskleidus*, Kretinga, 2009.

⁷ Ch. Dieckmann, *Deutsche Besatzungspolitik in Litauen 1941–1944*, Göttingen, 2011, Bd. 1–2.

⁸ J. Tauber, „Garsden, 24. Juni 1941“, *Annaberger Analen*, 1997, Nr. 5, S. 117–134.

⁹ *Masinės žudynės Lietuvoje 1941–1944*, Vilnius, 1965, d. 1, 1973, d. 2; *Hitleriniai žudikai Kretingoje*, Vilnius, 1960.

¹⁰ E. Meilus, *Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII amžiaus II pusėje–XVIII a. amžiuje (raidai, gyventojai, amatai, prekyba)*, Vilnius, 1997, p. 47–49.

¹¹ J. Kanarskas, op. cit., p. 63–64.

¹² N. Schoenburg and S. Schoenburg, *Lithuanian Jewish Communities*, New Jersey, 1996, p. 152.

¹³ J. Kanarskas, op. cit., p. 63–64, 77.

¹⁴ Ibid., p. 101.

¹⁵ Ibid., p. 101–102.

¹⁶ Ibid., p. 202.

¹⁷ Ibid., p. 102.

¹⁸ *Lietuvos gyventojai: Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys*, Kaunas, 1923, p. 21.

¹⁹ Statistikos valdybos 1941 m. sausio 1 d. neoficialūs duomenys apie Lietuvos tautinę sudėtį, LCVA, f. R-743, ap. 5, b. 46, l. 172.

²⁰ *Lietuvos gyventojai: Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys*, p. 20.

²¹ R. E. Oshry, *The annihilation of Lithuanian Jewry*, Brooklyn, New York, 1995, p. 207–208.

²² N. Schoenburg and S. Schoenburg, op. cit., p. 152.

²³ Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Šiaulių apygardos 1939 m. birželio 12 d. biuletenis Nr. 107, LCVA, f. 378, ap. 5, b. 4421, t. 1, l. 291.

²⁴ Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Šiaulių apygardos 1939 m. rugpjūčio 2 d. biuletenis Nr. 146, ibid., l. 203–204.

²⁵ Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Šiaulių apygardos 1939 m. gruodžio 11 d. biuletenis Nr. 240, ibid., l. 22.

²⁶ Valstybės saugumo departamento 1939 m. balandžio 21 d. biuletenis Nr. 95, Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Šiaulių apygardos 1939 m. balandžio 19 d. biuletenis Nr. 66, ibid., ap. 10, b. 186, t. 2, l. 59; ap. 5, b. 4421, t. 1, l. 393.

²⁷ Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Šiaulių apygardos 1939 m. birželio 19 d. biuletenis Nr. 113, ibid., ap. 5, b. 4421, t. 1, l. 276.

²⁸ Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Šiaulių apygardos 1939 m. liepos 28 d. biuletenis Nr. 142, ibid., l. 213–214.

²⁹ Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Šiaulių apygardos 1939 m. liepos 29 d. biuletenis Nr. 143, ibid., l. 210.

³⁰ Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Šiaulių apygardos 1939 m. liepos 31 d. biuletenis Nr. 144, ibid., l. 207.

³¹ Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Šiaulių apygardos 1939 m. rugpjūčio 1 d. biuletenis Nr. 145, ibid., l. 206.

³² Valstybės saugumo ir kriminalinės policijos Šiaulių apygardos 1939 m. rugpjūčio 21 d. biuletenis Nr. 156, ibid., l. 180.

³³ R. Hilbergas, *Nusikaltėliai, aukos, stebėtojai. Žydų tragedija 1933–1945*, Vilnius, 1999, p. 34–35.

³⁴ A. Bekščio 1944 m. lapkričio 5 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44049/3, l. 31.

³⁵ Ibid., l. 31–31 a. p.

³⁶ G. Bražinsko 1942 m. gruodžio 15 d. apklausos protokolas, ibid., f. 3377, ap. 55, b. 105, l. 46–47.

³⁷ H. Krausnick, *Hitlers Einsatzgruppen. Die Truppe des Weltanschauungskrieges 1938–1942*, Frankfurt am Main, S. 141–142; A. Bubnys, „Lietuvių saugumo policija ir Holokaustas“, p. 372.

³⁸ P. C. Иринархов, *Прибалтийский Особый...*, Мн.: Харвест, 2004, c. 270; *Пограничные войска СССР в Великой отечественной войне 1941*, Москва, 1976, c. 314, 317.

³⁹ J. Armonas, „Kovų ir pergalių metai“, *Tiesa*, 1967 m. gegužės 17 d., Nr. 113, p. 2.

⁴⁰ *Hitleriniai žudikai Kretingoje*, p. 19.

⁴¹ S. Gineikio 1951 m. rugsėjo 27 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17028, l. 23.

⁴² 1951 m. gruodžio 15 d. teismo posėdžio protokolas, ibid., b. P-17028, l. 204.

⁴³ A. Rukšėnas, „1941 m. Birželio sukilimas Kretingos, Mažeikių ir Telšių apskrityse“, *Genocidas ir rezistencija*, 2010, Nr. 1(27), p. 33.

⁴⁴ G. Bražinsko 1942 m. gruodžio 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. 3377, ap. 55, b. 105, l. 46.

⁴⁵ J. Jankauskas, *1941 m. birželio sukilimas Lietuvoje*, Vilnius, 2010, p. 499; *Hitleriniai žudikai Kretingoje*, p. 104; 1941 m. rugsėjo 25 d. tarnybos liudijimas Nr. 2132, LCVA, f. R-1665, ap. 1, b. 9, l. 240.

⁴⁶ K. Gineikio 1950 m. rugsėjo 4 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-12233, l. 38.

⁴⁷ F. Putriaus 1942 m. gruodžio 16 d. apklausos protokolas, ibid., f. 3377, ap. 55, b. 105, l. 62.

⁴⁸ P. Vaičiaus 1954 m. birželio 6 d. apklausos protokolas, ibid., f. K-1, ap. 58, b. 20961/3, l. 91.

⁴⁹ Policininkų, tarnaujančių Lietuvos batalionuose, sąrašai, LCVA, f. R-683, ap. 1, b. 2, l. 16.

⁵⁰ S. Gaidjurgio 1951 m. birželio 5 d. ir P. Vaičiaus 1954 m. birželio 6 d. apklausų protokolai, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 20961/3, l. 78, 91.

⁵¹ Policininkų, tarnaujančių Lietuvos batalionuose, sąrašai, LCVA, f. R-683, ap. 1, b. 2, l. 16–18.

⁵² Išmokejimų žinios už spalio mėnesį 1941 m. Telšių apygardos saugumo tarnautojams, ibid., f. R-972, ap. 1, b. 534, l. 70–73.

⁵³ J. Valatkos 1942 m. gruodžio 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. 3377, ap. 55, b. 105, l. 38.

⁵⁴ S. Gineikio 1948 m. rugsėjo 7 d. apklausos protokolas, ibid., ap. 58, b. P-17028, l. 20.

⁵⁵ S. Gineikio 1951 m. rugsėjo 27 d. apklausos protokolas, ibid., l. 23–24.

⁵⁶ D. Budino 1945 m. rugpjūčio 7 d. apklausos protokolas, ibid., ap. 58, b. P-19597, l. 61 a. p.–62 a. p.

⁵⁷ Šiaulių apskrities viršininko 1941 m. liepos 13 d. įsakymas Nr. 3, LCVA, f. R-1099, ap. 1, b. 1, l. 33–33 a. p.

⁵⁸ S. Gaidjurgio 1951 m. birželio 5 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 20961/3, l. 79–80.

⁵⁹ J. Embraso 1963 m. kovo 25 d. apklausos protokolas, ibid., b. 47423/3, t. 2, l. 29.

⁶⁰ A. Bubnys, *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*, p. 204.

⁶¹ G. Bražinsko 1942 m. gruodžio 15 d. apklausos protokolas, LYA, f. 3377, ap. 55, b. 105, l. 46–47.

⁶² G. Bražinsko 1943 m. gruodžio 19 d. apklausos protokolas, *Hitleriniai žudikai Kretingoje*, p. 106.

⁶³ A. Bubnys, „Mažieji Lietuvos žydų getai ir laikino izoliavimo stovyklos 1941–1943 metais“, *Lietuvos istorijos metraštis 1999*, Vilnius, 2000, p. 179.

⁶⁴ V. Brandišauskas, „Žydų nuosavybės bei turto konfiskavimas ir naikinimas Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais“, *Holokaustas Lietuvoje 1941–1944*, p. 502–504.

⁶⁵ P. Stokaus 1946 m. vasario 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 1973/3, l. 19.

⁶⁶ A. Bubnys, „Lietuvių saugumo policija ir holokaustas (1941–1944)“, *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 2003, Nr. 1(13), p. 33.

⁶⁷ S. Lukšio 1951 m. liepos 10 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 20961/3, l. 31.

⁶⁸ A. Banevičiaus 1945 m. balandžio 10 d. apklausos protokolas, LCVA, f. MK-1, b. 18, l. 34–35.

⁶⁹ S. Gineikio 1951 m. spalio 23 d., L. Sakavičiaus 1951 m. lapkričio 2 d., G. Bražinsko 1942 m. gruodžio 12 d., A. Banevičiaus 1945 m. balandžio 10 d. apklausų protokolai, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17028, l. 40–40 a. p., 98–99; f. 3377, ap. 55, b. 105, l. 48; LCVA, f. MK-1, b. 18, l. 34–35.

⁷⁰ Komisijos vokiečių fašistų grobikų piktadarybės Kretingos apskrityje tirti 1945 m. balandžio 11 d. aktas, LCVA, f. MK-1, b. 18, l. 3.

⁷¹ S. Gineikio 1951 m. spalio 14 d., P. Galdiko 1950 m. gruodžio 28 d., S. Lukšio 1951 m. spalio 24 d., V. Jašinsko 1968 m. liepos 18 d., A. Pakutinsko 1968 m. liepos 19 d., I. Jablonskio 1968 m. liepos 22 d., A. Žiliaus 1968 m. birželio 22 d., S. Galdiko 1968 m. liepos 24 d. apklausų protokolai, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17028, l. 39 a. p., 85, 90–90 a. p.; ap. 46, b. 1266, l. 1–2, 14–15, 24–26, 30–32, 48–49, 54; B. Sinečio 1945 m. balandžio 10 d., S. Padleckytės 1945 m. apklausų protokolai, LCVA, f. MK-1, b. 18, l. 32, 37; A. Perkumas, „Pirmieji šūviai Kveciuose“, *Švyturys* (Kretinga), 1965 m. gegužės 11 d., Nr. 55, p. 3; *Hitleriniai žudikai Kretingoje*, p. 19–22.

⁷² I. Jablonskio 1968 m. liepos 22 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1266, l. 25.

⁷³ S. Lukšio 1951 m. spalio 24 d. apklausos protokolas, *ibid.*, ap. 58, b. P-17028, l. 90 a. p.

⁷⁴ S. Galdiko 1968 m. liepos 24 d. apklausos protokolas, *ibid.*, ap. 46, b. 1266, l. 49.

⁷⁵ A. Pakutinsko 1968 m. liepos 19 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 20.

⁷⁶ B. Sinečio 1945 m. balandžio 10 d., S. Galdiko 1968 m. liepos 24 d. apklausų protokolai,

LCVA, f. MK-1, b. 18, l. 32; LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1266, l. 50.

⁷⁷ I. Jablonskio 1968 m. liepos 22 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1266, l. 30.

⁷⁸ A. Žiliaus 1968 m. liepos 22 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 31.

⁷⁹ *Masinės žudynės Lietuvoje 1941–1944*, d. 2, p. 25; Ch. Dieckmann, *op. cit.*, Bd. 1, S. 383.

⁸⁰ J. Galdiko 1950 m. gruodžio 12 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17028, l. 68.

⁸¹ *Hitleriniai žudikai Kretingoje*, p. 24.

⁸² A. Bubnys, „Mažieji Lietuvos žydų getai ir laikino izoliavimo stovyklos 1941–1943 metais“, *Lietuvos istorijos metraštis 1999*, p. 151.

⁸³ *Ibid.*, p. 152.

⁸⁴ S. Gineikio 1951 m. spalio 5 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17028, l. 35 a. p.–36.

⁸⁵ V. Opulskio 1944 m. spalio 28 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. 44049/3, l. 13.

⁸⁶ S. Meištinio 1946 m. balandžio 9 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. 43401/3, stebėjimo byla Nr. 881, l. 127.

⁸⁷ J. Kanarskas, *op. cit.*, p. 220.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ S. Gineikio 1951 m. spalio 5 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17028, l. 35 a. p.–36.

⁹⁰ A. Bubnys, „Lietuvių saugumo policija ir holokaustas“, p. 372.

⁹¹ J. Kanarskas, *op. cit.*, p. 220.

⁹² L. Sakavičiaus 1951 m. lapkričio 2 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17028, l. 96.

⁹³ A. Kabalino 1949 m. sausio 14 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. P-15532, l. 17.

⁹⁴ *Masinės žudynės Lietuvoje 1941–1944*, d. 2, p. 396.

⁹⁵ Komisijos vokiečių fašistų grobikų piktadarybės Kretingos apskrityje tirti 1945 m. balandžio 11 d. aktas, LCVA, f. MK-1, b. 18, l. 2.

⁹⁶ N. Garionio ir A. Bekščio 1944 m. lapkričio 17 d. akistatos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44049/3, l. 38 a. p.

⁹⁷ V. Laurinavičiaus 1950 m. rugpjūčio 26 d., V. Jašinsko 1968 m. liepos 18 d., S. Kirklio 1968 m. liepos 18 d., I. Jablonskio 1968 m. birželio 22 d., A. Žiliaus 1968 m. birželio 22 d., A. Surblio 1968 m. liepos 24 d., S. Galdiko 1968 m. liepos 24 d. apklausų protokolai, *ibid.*, b. P-17028, l. 54–55; ap. 46, b. 1266, l. 1–2, 8–11, 27–28, 31–33, 44–45, 52–54; S. Padleckytės 1945 m. apklausos protokolas, LCVA, f. MK-1, b. 18, l. 37; A. Perkumas, *op. cit.*, p. 3; A. Rukšėnas, „1941 m. Birželio sukilimas Kretingos, Mažeikių ir Telšių apskrityse“,

Genocidas ir rezistencija, 2010, Nr. 1(27), p. 33; *Hitleriniai žudikai Kretingoje*, p. 19–22.

⁹⁸ V. Laurinavičiaus 1950 m. rugpjūčio 26 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-17028, l. 54–55.

⁹⁹ A. Surblio 1968 m. liepos 24 d. apklausos protokolas, *ibid.*, ap. 46, b. 1266, l. 500.

¹⁰⁰ A. Bubnys, „Lietuvių saugumo policija ir holokaustas (1941–1944)“, *Genocidas ir rezistencija*, 2003, Nr. 1(13), p. 33.

¹⁰¹ *Holokausto Lietuvoje atlasas*, Vilnius, 2011, p. 89.

¹⁰² S. Kirklio 1968 m. liepos 18 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1266, l. 12.

¹⁰³ *Hitleriniai žudikai Kretingoje*, p. 23.

¹⁰⁴ *Masinės žudynės Lietuvoje 1941–1944*, d. 2, p. 396.

¹⁰⁵ Komisijos 1946 m. spalio 8 d. aktas (parengtas Palangoje), S. Bagduno 1946 m. balandžio 11 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 43401/3, t. 2, l. 62; stebėjimo byla Nr. 881, l. 143.

¹⁰⁶ N. Garionio 1944 m. lapkričio 15 d. apklausos protokolas, *ibid.*, b. 44049/3, l. 34.

¹⁰⁷ G. Bražinsko 1943 m. vasario 15 d. apklausos protokolas, *ibid.*, f. 3377, ap. 55, b. 105, l. 148.

¹⁰⁸ *Hitleriniai žudikai Kretingoje*, p. 30.

¹⁰⁹ K. Lingio ir A. Bekščio 1944 m. lapkričio 17 d. akistatos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44049/3, l. 41.

¹¹⁰ *Ibid.*

¹¹¹ *Masinės žudynės Lietuvoje 1941–1944*, d. 2, p. 396.

¹¹² Komisijos vokiečių fašistų grobikų piktadarybėms Kretingos apskrityje tirti 1945 m. balandžio 11 d. aktas, LCVA, f. MK-1, b. 18, l. 2.

¹¹³ S. Padleckytės 1945 m. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 37.

¹¹⁴ A. Bekščio 1944 m. spalio 29 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44049/3, l. 15–16.

¹¹⁵ K. Lingio ir A. Bekščio 1944 m. lapkričio 17 d. akistatos protokolas, *ibid.*, l. 40.

¹¹⁶ N. Garionio ir A. Bekščio 1944 m. lapkričio 17 d. akistatos protokolas, *ibid.*, l. 38 a. p.

¹¹⁷ E. Maciaus 1968 m. liepos 18 d. apklausos protokolas, *ibid.*, ap. 46, b. 1266, l. 5–6.

¹¹⁸ *Hitleriniai žudikai Kretingoje*, p. 26.

¹¹⁹ K. Lingio ir A. Bekščio 1944 m. lapkričio 17 d. akistatos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44049/3, l. 40–41.

¹²⁰ G. Bražinsko 1943 m. vasario 15 d. apklausos protokolas, *ibid.*, f. 3377, ap. 55, b. 105, l. 142.

¹²¹ A. Bekščio 1944 m. spalio 29 d. apklausos protokolas, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. 44049/3, l. 15 a. p.–16 a. p.

¹²² S. Normantienės 1944 m. lapkričio 2 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 25.

¹²³ G. Bražinsko 1943 m. vasario 15 d. apklausos protokolas, *ibid.*, f. 3377, ap. 55, b. 105, l. 147–148.

¹²⁴ *Hitleriniai žudikai Kretingoje*, p. 27.

¹²⁵ Komisijos vokiečių fašistų grobikų piktadarybėms Kretingos apskrityje tirti 1945 m. balandžio 11 d. aktas, LCVA, f. MK-1, b. 18, l. 2.

¹²⁶ B. Laukio 1968 m. liepos 22 d., I. Jablonskio 1968 m. liepos 22 d. apklausų protokolai, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1266, l. 20–22, 27–28.

¹²⁷ B. Sinečio 1945 m. balandžio 10 d. apklausos protokolas, LCVA, f. MK-1, b. 18, l. 32.

¹²⁸ A. Bacevičiaus parodymai, *Hitleriniai žudikai Kretingoje*, p. 24.

¹²⁹ *Masinės žudynės Lietuvoje 1941–1944*, d. 2, p. 28.

Gauta 2014 10 21
Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17/1, Vilnius

Alfredas Rukšėnas

ANNIHILATION OF THE JEWISH COMMUNITY OF KRETINGA IN SUMMER AND AUTUMN 1941

Summary

The article examines the annihilation of the Jewish community of Kretinga in summer and autumn 1941. The paper distinguishes two stages of the annihilation. The first stage was isolation of the Jews in the second half of June 1941, when around 340 Jewish men (between 14 and 60 years of age) were arrested in Kretinga Market Square on 24 June and about 540 Jewish women, children and elderly men were arrested between 26 and 27 June. The men were locked up in the synagogue, in the prison or in the police station, which, in addition to their main function, served as temporary concentration camps. Jewish women, children and elderly men (about 560 people) were forced into the small ghetto, which did not have self-government. Some data suggest that the ghetto was in Pryšmančiai Manor; other data suggest that it was in Kluonalių (Taikos) Street in Kretinga, in a former barn. Around 100 women inmates of the small ghetto were taken to the camp in Valteriškiai Village (Palanga rural area).

The second stage of annihilation of the Jews was the actual extermination operations. Around 330 Jewish men were shot at the end of June 1941 in Kvecių Forest. It is likely that in August and September 1941, around 230 Jewish women, children and elderly men could have been shot and buried here also. So a total of around 560 Jews could have been buried in Kvecių Forest. Around 230 Jewish women, children and elderly men were shot or otherwise killed in Kretinga Jewish Cemetery. Seven Jewish men who were shot by the pond near the monastery in Kretinga were also buried here. So a total of around 237 members of the Jewish community of Kretinga rural area are buried here. On 12 October 1941, around 100 women of the Jewish community of Kretinga were shot in Kunigiškių Forest (Palanga rural area) together with other inmates of the camp located near Valteriškės Village, i.e. members of Palanga Jewish community. Kvecių Forest and Kretinga Jewish Cemetery are the final resting places not only of the Jews, but also of people of other nationalities suspected of being loyal to the Soviet regime. In total 43

non-Jewish people are buried in Kvecių Forest and 21 – in Kretinga Jewish Cemetery.

The annihilation of the Jewish community of Kretinga in summer and autumn 1941 was a result of the collaboration between the German occupation authorities (German military commandant, civil administration, military police, and the Tilsit operational squad) and the Lithuanian authorities (municipal, public, security and criminal police and auxiliary police). Members of the Tilsit operational squad and officers of the security and criminal police of Kretinga District (Telšiai Region) take greatest responsibility for the annihilation of the Jewish community of Kretinga. These two institutions organised massacres of Jews and other people. Other institutions played a supporting role. The difference between Kretinga County and the other counties of Lithuania (e.g. Vilnius, Kaunas, Kėdainiai) is that the Lithuanian self-defence battalions were not engaged in the killing operations of Jews and other people and there were no large ghettos here like there were in Kaunas, Vilnius or Šiauliai.

About 731 local residents indirectly contributed to the persecution and killing of Jews and other people in summer and autumn 1941 in Kretinga rural area and county; these were civil servants who worked at Lithuanian municipal institutions (32 persons), public police (93), security and criminal police (6), and auxiliary police (about 600 people). About 86 persons in the town and rural area of Kretinga contributed to the annihilation of Jews, specifically 4 municipal, 6 security and criminal police, 26 public police officers and around 50 members of the auxiliary police. It has been established that 242 out of 731 people carried out acts related to their indirect participation in the persecution and extermination of Jews and other people. It was also found that 242 people across Kretinga County took direct part in the extermination operations of Jews and other people, i.e. they participated in shooting and otherwise killing about 79 people, of which 11 were in the town and rural area of Kretinga.